

YÖNTEM

BARZANİ'YLE KONUŞMALAR

dana adams schmidt

ههوالنامهى كئبىر

YÖNTEM YAYINLARI : 34

Narlıbahçe Sok. Eser Han
No : 50 - 51 Cağaloğlu
P.K. 1196 - İstanbul.

İlk Basımı :

Journey Among Braue Men,
Atlantie Monthly Press, Toronto 1964.

Türkiye Basımı :

YÖNTEM YAYINLARI
Temmuz 1977, İstanbul.

Dizgi - Baskı :

DOYURAN MATBAASI

DANA ADAMS SCHMIDT

**BARZANİ'YLE
KONUŞMALAR**

Türkçesi : Ahmet Dere

**BARZANI'NİN
ÖYKÜSÜ**

کتابخانه و نامهای کتب

1963 Şubat'ında soğuk sisli bir sabah, Irak Kürdistan'ındaki Kala Diza kasabasının dışında, açıklık arazide Kürt güçlerinin genel komutanı Molla Mustafa Barzani tek başına duruyor ve bir konuk fotoğrafçının her açıdan kendisine nişan almasına izin veriyor. Barzani olağanüstü güçlü yapıda sıırım gibi biri kendinden emin davranışları ve insanın içine nüfuz eden gözleri var, şimdi alaycı bir bakışla bıyık altından hafifçe gülümsüyor.

Üçyüz metre kadar uzakta herhalde Barzani güçlerinin subaylarından ve mahalli ileri gelenlerden oluşan yüz kişilik bir gurup saygıyla duruyor. General yavaş yavaş onlara doğru yürüyor. Kendinden emin adımlarla acele etmeden ilerliyor. Gülümsüyor. Önündekiler huşu içinde açılıyor. Barzani ortalarında resimlerini almak için, onlara yaklaşmalarını, arkasında durmalarını söylemek gerek.

Barzani onlardan biri gibi giyinmiş, kurşuni beyazlı aşiret giysileri var üzerinde, belinde çift fişekli bir kemer, başında ise aşiretinin kırmızı ve beyaz renkli sariği. Orta boylu. Ama adamlarının ortasında bir dev gibi. Barzani, Kürt ulusal davası-

nın sembolü; Barzani, Irak Kürt hareketinin yöneticisi, askeri ve siyasi önderi, yürek ve beyni, Kürdistan'ın en sevilen ve en korkulan adamı.

Barzani bugün büyük bir başarı kazandı. Bağdat'taki temsilcilerinin dönmesini bekliyor. Temsilcileri oraya dilekçe vermek için değil, Kürtlerin taleplerini, Irak devleti içindeki muhtariyetlerine ilişkin koşullarını bildirmek için gitmişlerdi.

Şu an Barzani kendinden son derece emin görünüyor. Peki, onun hakkında neler biliyoruz?

Barzani bir aristokrattır. Barzani bana Barzanilerin kendi bölgelerinde bin yılı aşkın zamandır önder aile konumunda olduğunu söyledi. Ataları Amadiya prensleriymiş, ama bir zaman gelmiş en büyük oğul başa geçmeyi reddetmiş. Küçük kardeşi lehine yönetimden ayrılmış. Ama daha sonra kardeşinin yönetimini acımasız ve haksız bularak kararından caymış. Amariya'dan Barzan bölgesine çekilmiş, orada ne kendisi ne de torunları yönetici olarak otorite kazanamamakla birlikte, aile moral otoritesini sürdürmüş. Yüzyıllar içinde Amadiya prensleri silinmiş gitmiş, ama dağlık bölgede önemli bir toprağa sahip olan Barzani ailesi, kimi askeri önder, kimisi de dini önder olarak yönetici rollerini sürdürmüşler. Ama Barzaniler her zaman savaşçı olarak kalmışlardır. «Erkek kılıçtan geçmek için doğmuştur» diyen eski Kürt atasözüne uygun olarak yaşamışlardır. Türklerle, İranlılarla, Araplarla, komşu Kürt aşiretleriyle savaşmışlardır.

Ondokuzuncu yüzyıl başlarında, Barzani ailesi kendi bölgelerinde Sufiliğin, ondördüncü yüzyılda Türkistan'da doğan İslâmlığa heyecanla bağlı olan

Nakşibendi tarikatının önderi olmuştur. Bu tarikatı Kürdistan'a Mevlana Halid, Ondokuzuncu yüzyıl başlarında sokmuştu, tarikatın önderliği ise Şemdinli Şeyh Taha'dan Barzan köyünde yaşayan Şeyh Tajaddin'e geçmişti. Barzan köyü de o sıralar, Zab ırmağının öte yakasından gelen ve köyün eski Hristiyan ve Yahudi sakinlerini kovan Barzaniler tarafından kurulmuştu.

Şeyh Tajaddin'in oğlu ve halefi olan Abdel Salam Musul'da Osmanlılar tarafından asıldı. Bir ayaklanmayı yönetmiş ve iskana karşı çıkmak için girişimde bulunmak üzere Musul'a gelmişti. I. Abdel Salam'ın yerine Nakşibendilerin başı olarak oğlu Muhammed geçti; Muhammed, ünlü Molla Mustafa da dahil olmak üzere oğulları, mistik dini önderliği ve garip ölümü nedeniyle ilgiye değer.

Şeyh Muhammed kendisini fanatik biçimde izleyen bir mürid topluluğu oluşturmuştu. Şeyh Muhammed, Mehdi (İslâm Mesihi) hakkında müridlerine bir çok şeyler anlatmıştı. Bir gün onlara, Decal'ın bir atın bir yılda aldığı mesafeyi bir günde aşabilen olağanüstü bir ata sahip olduğunu söylemiş. Müridleri «Peki o zaman Mehdi nasıl kaçabilecek?» diye sormuşlar. Şeyh Muhammed, «Uçacak, elbette» diye karşılık vermiş.

Müridleri uzun süre Şeyh Muhammed'in gerçekten Mehdi'nin kendisi olup olmadığını merak edip durmuşlar. Şeyh, Mehdi'nin okumuş birisi olacağını söylememiş miydi? Onun bir bilge ve adının da Muhammed olacağını söylememiş miydi?

İçlerinden birisi, «Eğer Mehdi'yse, o zaman uçabilmesi gerek» diye parlak bir düşünce ileri sürmüş. Ve müridler bunu sınağa karar vermişler.

İhtiyar adamın karşı çıkmasına rağmen, kucaklayıp yukarı çıkarmışlar ve uçup uçamayacağını görmek amacıyla Şeyhi evinin penceresinden aşağı bırakıvermişler.

Bu müridlerin kötü niyetli olmadıklarına inanmak benim için zor. Ama anlatılan hikaye bu.

Muhammed'in sekiz oğlundan en büyüğü olan II. Abdel Salam dinsel önderliği devraldı, ama 1914'de Musul'da asıldı.

Mustafa Barzani, bana kardeşinin İstanbul'daki Jön Türk rejiminin koyduğu yeni baskı yasalarına karşı direnen Kürt ileri gelenleri arasına katıldığını söyledi. Ancak bu yeni yasaları zorla uygulamak üzere dağlara Osmanlı birlikleri gönderildiğinde, yalnız Abdel Salam direnmmişti. Ve bunun karşılığında en ağır biçimde cezalandırıldı.

Dini önderlik için sırada Muhammed'in ikinci büyük oğlu Ahmed vardı; Ahmed Nakşibendi mistisizmi içinde babasına karşıt bir yol tutmuştu. Ondan yirmi yaş küçük olan en küçük kardeşi Molla Mustafa ise, Barzani aşiretinin askeri önderi oldu. Ona «Molla» adını takmışlardı, ama bunun dinsel bir nedenle değil, dayısından dolayı olduğunu belirtmek gerek.

Barzani aşireti 1906'da -Molla Mustafa çocukken yalnız 750 aileden oluşuyordu (*), ama Barzan Şeyhine dini rehber ve pir gözüyle bakan çeşitli aşiretlerin de katılmasıyla kısa zamanda büyüdü. Bunlar arasında 1906'da 1800 aileden oluşan Şirvani,

(*) William Eagleton, 1946 Mahabad Kürt Cumhuriyeti, Koral Yayınları - İstanbul.

120 ailelik Mizuri aşiretiyle Baruşı ve Dola Mari adında iki küçük aşiret de vardı.

Genç Molla Mustafa'nın çocukluğuna bazı şiddet olayları damgasını vurdu.

Bir buçuk yaşındayken bir Osmanlı hapisanesinde annesiyle birlikte dokuz ay kaldı. Yıl 1905'di. Dedesinin nasıl asıldığını dinleyerek büyüdü; babası 1908'de yobazların elinde vahşi biçimde öldü; ağabeyi Abdel Salam, 1914'de İttihatçılar tarafından asıldı.

Molla Mustafa altı yıllık ilk eğitimini Barzan köyündeki özel hocalardan aldı; daha sonra Barzan'da dört yıl medrese eğitimi gördü. Daha sonra-ları ise Süleymaniye'de tefsir ve hadis üzerinde çalışarak dinbilimi eğitimine devam etti.

Çocukluğunda Barzan çevresindeki dağlarda başıboş gezerken aşiretinin basit ve zor erdemlerini, daha sonraları askeri bir önder olarak ihtiyaç duyacağı şeyleri öğrenmiş olsa gerek.

Bu kayalık engebeli dağlarda dolaşmak için at yada katır sırtında, yolalmak yada yayan yürümek gerek. Sürüleri otlatmak için dağ etekleri uygun, elverişli yerlerde meyvalık ve bağlar var, vadi içlerinde küçük çapta sulu tarım yapılıyor. Yollar son derece kötü ve pazarlara ulaşmak çok zor olduğu için Barzan halkı birçok bakımdan kendi kendisiyle yetinmek zorunda. Koyun ve keçiler hem yiyecek, hem de giyecek ihtiyacını karşılamakta, çay ve şeker, tüfek ve cephanede dışında, uzaktaki kasabalardan getirilmesi gereken çok az şey kalmakta.

Bu bölgenin sakinlerinin çoğu için hayat, ancak varlığını sürdürme düzeyinin biraz üstünde.

Buralarda yaşamak ancak halkın çalışkan ve yüksek değerler taşıdığı için mümkün olabilmektedir. Şeyhin otoritesi gerek dine gerekse savaşa ilişkin konularda mutlak. Ve neredeyse sürekli savaş içinde yaşanmış, Türklere karşı, Araplara, İranlılara karşı ve komşu aşiretlere, Zibarilere, Bradost aşiretine, ve göçebe Harkiler, Rikaniler ve Barwarilere karşı.

Her Kürt çocuğu gibi Molla Mustafa da küçükten avlanmayı öğrendi. Kürt dağlarındaki dağınık meşe ağaçları arasında son derece hızla uçan keklikleri vurdu. Vahşi domuz, kurt ve ayı avladı.

Molla Mustafa babasının topraklarında çalıştı. Çift sürmeyi öğrendi. Basit bir çoban çocuğu gibi dağlar arasında keçi ve koyun güttü. Güneydeki tabakhanelerde kullanılmak üzere yüksek dağlardaki köylülerce toplanıp satılan, yabani meşe ağacının meyvalarını toplamayı dahi öğrendi.

1920'lerin sonlarına doğru Molla Mustafa, Barzaniler arasında adet olduğu üzere kuzenlerinden biriyle evlendi. Karısı ona üç oğul ve bir kız doğurdu. Oğullarının adları ise 1927'de doğan Ubeydullah, Lokman ve İdris'tir. Çok daha sonraları, ikinci kez Zibarilerin reisi olan Mahmud Ağanın kızıyla evlendi. Bu evlilik daha çok siyasal amaçlarla yapıldığı halde, Barzani ve Zibari aşiretleri arasındaki hüsumete son vermedi. İkinci karısı Molla Mustafa'ya dört oğul daha verdi: Mesud 1945'lerde doğdu, Sabir ondan bir yaş küçüktür, Nihad 1950'lerin sonunda doğmuş ve 1960'dan sonra bir oğlu daha olmuştur. (Çocuklarının yaşlarını tam olarak bilmemek Kürtlerin özelliklerindedir.)

Molla Mustafa savaşan önder rolüne ilk kez

1931'de yirmiyedi yaşındayken çıktı; Bradost aşiretinin başı Şeyh Raşid, Molla Mustafa'nın kendisinden yirmi yaş büyük ve kıdemli aşiret önderi olan Şeyh Ahmed'e karşı «cihat» açtığında Molla Mustafa ve aşiret mensupları tarafından yenildi. Şeyh Raşid Şeyh Ahmed'i sapık fikirlerin propagandasını yapmakla itham ediyordu.

Kimileri Şeyh Ahmed'i kutsal bir kişi olarak görürken, kimileri de -özellikle hasım Qadri tarikatına mensup olanlar Nakşibendi tarikatının Barzan'daki önderinin, dua ve ilahilerde yeteneklerini dinin öncülerininkilerle bir tuttuğunu kendini «Mehdi» olarak, gerçekte de Tanrı olarak göstermeğe kalkıştığını ileri sürüyorlardı. Barzan'a aşiret gücünün tehlikeli bir merkezi gözüyle bakıldığı için, bu tür iddiaları Bağdat hükümetinin kıskırtmış olması da mümkündür.

Hükümet herkeresinde Şeyh Ahmed'in Bradostlu Şeyh Raşid'in saldırılarıyla ilgili yaptığı şikayetleri duymazlıktan geldi. Oysa Molla Mustafa'nın giriştiği misillemeleri çok daha fazla ciddiye aldı. Bağdat hükümeti, Şeyh Ahmed'in ileri sürdüğü esirlerin salınması ve ele geçirilen silah ve sürülerin geri verilmesi teklifiyle de yatıştırılamadı. Hükümetin Barzanilerle barış yapmaktan çok onları ezme fırsatı elde etmeğe çalıştığı anlaşılıyordu.

Hasım aşiretlerin ve R.A.F.'in (İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri) yardımıyla, hükümet, 1932 ve 1933 yıllarında Barzani bölgesinde cezalandırma hareketlerine girişti. Gerçi o günlerin uçakları bugünkülerden daha yavaş ve bombalar daha küçüktü, ama bunlar yine de Kürtlerin dağ köylerini yerle

bir etmede oldukça etkili oldu. Bazı kereler tüm konutların yüzde sekseninin yıkılması gibi yüksek oranlara ulaşılmıştı.

Barzaniler iyi dayandılar, ama 1934 baharında güçleri tükendi. Şeyh Ahmed ve adamlarından bazıları Türkiye'ye sığındılar, bazıları orada asıldılar. Şeyh Ahmed'in kendisi ise Irak hükümetine teslim edildi. Kürtlerin «Yüzbaşı Menekşe» adıyla tanıdıkları bir İngiliz subayıyla yapılan görüşmelerin bir sonucu olarak, Irak hükümeti Barzanilere karşı daha aşırı tedbirler almamayı kabul etti, ama Şeyh Ahmed, kardeşi Molla Mustafa ve tüm ailenin Barzan bölgesini terketmesi ve «Kısıtlı olarak ikamete» boyun eğilmesi koşuluyla. Bunun anlamı, Barzani ailesinin ilkin güney Irak'ta, daha sonra da Süleymaniye kasabasında gözetim altında tutulmasıydı.

Böylece Barzani ailesi on yıl kadar sürgünde kaldı, bunun büyük bölümü Süleymaniye'de geçti; bu Irak makamlarının sandığından daha kolay dayanılır bir cezaydı, çünkü, Süleymaniye Irak'taki Kürt ulusçuluğunun manevi merkeziydi.

Onsekizinci yüzyıl sonlarından 1848'e dek Süleymaniye Kürt muhtariyetinin merkezi olmuştu. Baban ailesinin yönetiminde geçen bu dönemde, Süleymaniye'yi ziyaret edenler Kürt şiirinin okunduğu toplantılara katılmış, yöneticinin Kürt muhafızlarına hayran olmuş ve heyecanlı kılıç, at yarışı, güreş oyunlarını hayranlıkla izlemişlerdi. Şeyh Rıza Talabani şunları yazarken bu günleri düşünüyordu : «Babanların yönetiminde olduğu günlerdeki Süleymaniye'yi hatırlıyorum. Ne İranlılara kuldu, nede köle gibi Osmanoğlunun Evine çalışıyordu.»

1918'de İngilizler Şeyh Mahmud'u Kürt yöneticisi olarak tanımışlardı. Kısmen Şeyh Mahmud'un ihtirası aşırı bir hal aldığı için, kısmen de bir süre otonom yada bağımsız bir Kürdistan düşüncesine yatan İngiliz politikasının Arap hegemonyası lehinde bir politikaya yönelmesinden dolayı, İngilizler Şeyh Mahmud'a çabucak karşı çıktılar.

1943 Kasımında Molla Mustafa sürgün edildiği Süleymaniye'den kaçmağa karar verdi. Kürt köylülerinin yardımıyla kaçtı, dağlık Barzan bölgesine döndü ve yandaşlarını harekete geçirdi.

Barzani ve aşireti Irak polisini ve kendisini hizaya getirmek üzere kuzeye yollanan düzenli askeri birlikleri bozguna uğrattı.

Halâ II. Dünya Savaşıyla uğraşan ve Orta Doğu'daki çıbanbaşlarını tasfiye isteğinde olan İngilizlerin tavsiyesi üzerine Bağdat hükümeti, bu noktada Barzaniyi ezme girişimlerinden vazgeçmeğe ve bunun yerine bu başbelası Kürt önderiyle iskan konusunda görüşmeler yapmayı denemeğe karar verdi. Hükümet Barzaniyle görüşmek üzere Majid Mustafa adında Kürt kökenli bir bakanı yolladı. Majid Mustafa Kürtlerin temel taleplerini kabul etti. Kürtler kendi okullarında eğitim görecekler, Kürtçe resmi dil olarak kabul edilecekti. Kürtler resmi görevlere atanacaklardı. Kürt bölgesi geliştirilecek ve kalkınması sağlanacak okul ve hastaneler yapılacaktı. Başbakan Nuri Said anlaşmayı onayladı. Barzani'nin kendisi de Bağdat'ta boy gösterdi ve iyi karşılandı. Sürgündeki tüm ailesiyle birlikte Barzan'a dönmesine izin verildi. Başbakan Nuri Said, Kerkük'deki ikinci tümenin subaylar

kulübünde verdiği bir söylevde Kürtlerin haklarını kullanacaklarına inandığını açıkladı.

Ama kısa süre sonra Irak iç politikasında bir değişiklik meydana gelince, Nuri Said geçici de olsa hükümetten çekilmek zorunda kaldı. Yerine Molla Mustafa'nın artan etkisinden korkan ve Kürtlere ödün vermeğe niyetli olmayan milliyetçi bir hükümet geçti.

Artık 1944 yılının sonlarına gelinmişti; savaşın sona ermesinin yakın olduğunu gören İngilizler, Kürtlerle anlaşmaya varmaları konusunda Iraklılara baskı yapmıyordu. Majid Mustafa'nın yaptığı anlaşmayı reddeden yeni hükümet, polis denetimini sıkılaştırmağa ve kuzeydeki Kürt bölgesindeki garnizonlarını takviye etmeğe başladı.

Tansiyon yükseliyordu. Molla Mustafa eski aşiret anlaşmazlıklarını çözmeğe çalışmak için Dohuk bölgesinde dolaşırken, Mergasor'da bir olay meydana geldi. Ulu Bey adında bir aşiret lideri çay ve buğday almak üzere Mergasor yakınlarındaki bir polis merkezine gitmişti. Bir anlaşmazlık Ulu Beyin ölümüyle sonuçlanan bir çatışmaya yol açtı. Aşiret polis karakoluna karşı misillemeye girişirken, ordu da Barzanilere karşı misillemelerde bulundu. Barzani'nin bütün anlaşmazlıkların dostça çözülebileceği yolunda derhal girişimde bulunmasına karşın, hükümet Barzanilere karşı geniş çaplı harekate girişmek için eline geçen bu fırsatı kaçırmadı.

Molla Mustafa artık tüm enerjisini Barzan bölgesini savunmak için harcamağa başladı. Barzan köyü çevresindeki alan dışında, Mizuri, Şerwani, Baruşî ve Dola Mari gibi komşu aşiretlerden de kuv-

vet topladı. Bunun yanı sıra Akra bölgesindeki Re-
jükeran ve Goran aşiretleri ile Zakho bölgesindeki
Silevani ve Rewanduz bölgesindeki Bradost aşiretle-
ri de Barzani'yi destekledi. Barzani böylece 4000
yada 5000 kişiden oluşan bir kuvvete sahip oldu.

Iraklılar Barzaniye karşı 30 000 kişiden oluşan
bir kuvvet topladı; bu yaklaşık tüm Irak ordusu-
nun yarısı kadardı. Bunun yanısıra 12 000 jandar-
mayı ve R.A.F.'ın sağladığı önemli hava desteğini
de eklemek gerek. Bütün bu kuvvetleri, daha önce
Kuzey Afrika'daki İngiliz ordusunun kumandanlı-
ğını yapan, tek kollu bir İngiliz subayı, Tuğgene-
ral G.M.L. Renton yönetiyordu. Yanındaki İçişleri
Bakanı Mustafa Ömeri'nin özel görevi ise aşiret-
lerden bazılarını satın almaktı. Kral naibi Abdul
Illah da Akra yakınlarındaki genel karargahda boy
gösterdi .Bu kuvvetler 15 Temmuz 1945'de dağlara
hareket etti. 7 Ağustos'ta tarruza geçtiler. Sonuçta
ağır kayıplar verdiler.

Kürtler Bire Kepra, Mergasor ve Billeh'deki as-
keri karakolları ve kışlaları ele geçirdiler. Akra,
Amadiya ve Rewanduz kasabalarının çevresini iş-
gal ettiler. Hatta bir keresinde bir Kürt kuvveti Er-
bil'in yirmi kilometre yakınlarına kadar ilerledi,
ama Kraliyet Hava Kuvvetlerinin yoğun saldırıları
ile geri püskürtüldü.

Nahlla'da Kürtler dört taburu pusuya düşür-
düler. Molla Mustafa yönetimindeki bir kuvvet se-
kiz bin kişilik bir kuvveti pusuya düşürdü. Bu nok-
tadan sonra savaşın gelişimi Barzanilerin aleyhine
döndü. O ana kadar Molla Mustafa'nın müttefiki
olan güçlü Zibari aşireti reisi Mahmud Ağanın iha-
neti yüzünden, çembere alınan Irak kuvvetleri kaç-

mayı başardı. Mahmud'un kardeşi Ahmed'e hükümetin rüşvet verdiği söylenmektedir. Aynı sıralarda Bradost aşiretinin reisi Khalifa Samad da, Mahmud Bey gibi hükümet tarafından satın alındı.

Bu hareketler sırasında Barzani 2000 tüfek, 100 000 mermi, sekiz ağır silah ve sekiz telsiz ele geçirdiklerini açıkladı. Ayrıca dokuz tane de uçak düşürdüklerini iddia ediyordu. Ama sonunda güçlü aşiretlerin desteklerini çekmesi ve İngiliz hava kuvvetlerinin müdahalesi ağır bastı. Barzani benimle görüşürken, Barzani köylerini yerle bir etmek için İngiliz uçaklarının her gelişlerinde tam otuz altı dalış yaptıklarını hatırlamıştı. Çok daha aşağılara dalış yapmaları nedeniyle, İngiliz pilotlarının bugünkü Irak hava kuvvetlerindekiilerden çok daha iyi yetiştirilmiş oldukları kanısındaydı. Ayrıca sayıca da daha üstündüler.

Mustafa Barzani ve ağabeyi Şeyh Ahmed şimdi İngiliz desteğindeki Irak ordusunun büyük baskısı altında kalmıştı. Molla Mustafa, İran'da gelişmekte olan muhtar Kürt bölgesiyle birleşmelerini önlemek için İngilizlerin Barzani kuvvetlerini ezmeğe kararlı olduğuna inanıyordu. İran'da kuzeydeki Sovyet birlikleri ile güneydeki İran ve İngiliz birlikleri arasında kalan tarafsız bölgedeki Mehabad kasabasının çevresinde 1941'den itibaren gelişen ve «boşluktan doğan muhtar» alan hakkında aldığı heyecan verici haberler Molla Mustafa'yı hergün biraz daha çekmeğe başlamıştı. Kürt muhtariyetinin merkezi olan Mehabad'da (Onsekizinci ve Ondokuzuncu yüzyıllardaki Süleymaniye gibi), ulus olma yolunda, Kürtler günümüze kadarki en başarılı girişimlerini yapmışlardı.

16 Eylül 1942'de onbeş Kürtten oluşan bir grup komite oluşturmağa karar verdiler (komitenin Kürtçe karşılığı «Komola»dır). Komala, Irak'daki Hiwa derneğinin ve Kürdistan dışındaki Kürt milliyetçilerini toplayan Hoyboun derneğinin İran'daki bir benzeriydi.

1944 Ağustos'unda Irak ile İran'daki Kürtler birbirlerine temsilci yolladıktan sonra, Irak, İran ve Türkiye sınırlarının kesiştiği Dalanpar dağında Kürtlerin daha geniş bir birlik için beslediği umutların tarihi bir onaylanması gerçekleşti. Üç ülkeden gelen Kürtler «Peman i Se Senur»u, yani «üç sınır anlaşması»nı imzalayarak, birbirlerine karşılıklı destek sağlama, maddi ve insan kaynaklarını paylaşma konusunda anlaşıldılar (*).

Molla Mustafa ve Şeyh Ahmed kadın, çocuk ve sürülerle birlikte, 1949 Ocağında Irak'tan Mehabad Kürt Cumhuriyetine bu nisbi özgürlük ve güvenlik bölgesine göç etmeğe karar verdiler.

Eagleton kitabında bunların sayısını ancak 10 000 kişi (silah taşıyabilecek 3000 kişi dahil) olduğunu belirtirken, Barzani'nin kendisi, 1945 yazının sonunda ve güzün Barzani aşiretinden ve diğer akraba aşiretlerden 35 000 erkek, kadın ve çocuğun doğuya göç ettiğini söyledi. Barzaniler köylerini boşalttılar. Ama İran dağlarında ilkin pek iyi karşılanmadılar. Barzani, 1945 ile 1946 yılları arasındaki üç aylık kış boyunca halkından 45 000 kişinin hastalık, soğuk ve açlıktan öldüğünü tahmin etmekteydi.

(*) Eagleton : a.g.e.

Barzani halkının ilk başta hoş karşılanmayışının nedeni yalnızca Kürtler arasındaki hasımlıklar değildi; bölgedeki Sovyet görevlilerinin kendilerini şüpheyle karşılaması ve İran Kürtlerinden Barzanileri dışta tutmalarını istemeleri de bunda etken olmuştu. Sovyetler Barzani'yi «bir İngiliz ajanı olark niteliyorlardı. (Aynı dönemde bazı Amerikan yayınları da onu «Kızıl Molla» diye adlandırmıştı).

Bununla birlikte 1946 baharında Kürtler Sovyet muhalefetini aşmayı başardılar, Barzaniler vardı içlerindeki daha elverişli konaklama yerlerine hareket ettiler ve Molla Mustafa Mehabad Cumhuriyetinin dört generalinden biri oldu. Kürt Cumhuriyeti ilan olunmadan önce, 1945 Ekiminde gelecekteki Kürt Cumhuriyetinin başkanı Gazi Muhammed'in de aralarında bulunduğu İranlı Kürt önderleri Baku'da düzenlenen bir konferansa çağrıldılar. Sovyetler Kürtlerin Cumhuriyet planını kabul ettiler. Cumhuriyetin kurulmasından sonra Sovyetler silah, bir baskı makinası ve malzeme yardımında bulundu, bunlar arasında Mehabad Cumhuriyeti yöneticilerinin ve subaylarının giydiği üniformalar da vardı. Ancak söz verilen tank, top ve para yardımı gerçekleşmedi.

Sovyetler aslında daha çok komşu İran Azerbeycan Cumhuriyeti ile ilgileniyordu, ve iki Cumhuriyetin birleşmesini arzuluyorlardı. Ama sonunda Sovyetler İran'dan çekilme zorunda kalınca Azeriler de Kürtler de kendi kaderleriyle başbaşa kaldılar.

Kürtler batının ne desteğini nede ilgisini kazanabildiler. Amerikan devlet yetkilileri cumhuri-

yetin Sovyetler Birliğince denetlendiğinden şüpheleniyorlardı.

Sovyetler ise Mehabad Cumhuriyetinin seçtiği yoldan pek memnun değildi. Azerbeycan Cumhuriyetinin başkenti Tebriz'in tersine, Mehabad bir «devrim» yaşamamıştı.

Yaptığım görüşmeler sırasında, Mehabad Cumhuriyetinin kaynakları ve neden başarıya ulaşamadığı hakkında Barzani'ye bir soru yönelttim. «Elbette bilmeniz gerek» diye karşılık verdi, «ezilen bir halk çektiği haksızlıklardan kurtulmak için fırsat arar. Sovyetler ve Batılılar İran'ı işgal ettiklerinde, askeri birlikleri arasında özgürce hareket edebileceğimiz bir alan bıraktılar, bunun Kürtlerin temel haklarını ortaya koymaları için iyi bir fırsat olduğunu düşündük. Eğer başarıya ulaşamamışsak bunun nedenini iki hükümette, Amerikan ve Sovyet hükümetlerinde aramalıyız. Amerikalılardan bize yardım etmelerini istediğimizde «Siz komünistsiniz» dediler. Sovyetlerden istediğimizde ise, «Siz sömürgecisiniz, Emperyalistsiniz. Amerika ile işbirliği yapıyorsunuz» dediler.

Barzani, Mehabad Cumhuriyetinin sona ermesinden az önce, Kürtlerle İranlılar arasında yapılan bir ateşkes sırasında Tahran'da kırkaltı gün kaldığını hatırlıyor. Barzani o sıralar Amerikan elçisini (George V. Allen) görmeğe gittiğini ve ABD'nin kendisine ve adamlarına iltica hakkı tanıyıp tanımayacağını sorduğunu söyledi. Ama Amerikalıların kendisini şüpheye karşıladığını belirtti. Kendisini tanımıyorlardı. Barzani ise elçinin cevabını, Kürtleri Sovyetler Birliğinin aleti olarak gördüğü biçiminde yorumladı.

«O zamanki dünya koşulları altında» dedi Barzani, «bunu bana Rusya'ya git demekle eş anlamı olduğunu düşündüm.»

Şimdi emekliye ayrılmış olan elçi Allen bana, Barzani ile yaptığı görüşmenin özel kayıtlarını verdi. 10 Mayıs 1963'te bana Washington'dan yazdığı mektupta, Barzani ile görüşmeyi General Razmara'nın isteği üzerine kabul ettiğini belirtti; İranlı general Amerikan elçisinin Kürt önderini İran hükümetiyle uzlaşabileceği konusunda ikna edeceğini sanıyordu. Elçi Allen şunları yazmaktaydı :

İran hükümeti adına Barzani'ye güvenceler veremeyeceğimi Razmara'nın kabul etmesi koşuluyla bu görüşmeyi kabul ettim.

Bu esas üzerinde Amerikan askeri ateşesi Albay Sexton'un Tahran'dan 7 mil uzaklıktaki Şimran'da bulunan ikametgahında bir buluşma düzenledik. Görüşmenin kesinlikle gizli tutulması konusunda anlaşmaya varıldı. Bunu şimdi size bu konuda Barzani'den bilgi edindiğiniz ve olayların doğru yansıtılması gerektiğine inandığım için anlatmaktayım.

Sexton'un evine Barzani ve tercümanlık yapan İranlı benden önce gelmişlerdi. Bu olay üzerine onyediy yıldır pek fazla düşünmediğim için küçük ayrıntıları unuttum, ama Barzani'nin üzerinde tipik bir Kürt aşiret başkanı giysisi olduğunu hatırlamaktayım, bildiğiniz gibi son derece ilgi çekici bir giysidir bu; belindeki ipekli kuşakta gösterişli bir hançer taşıyordu sanıyorum, ancak oldukça sıkıntılı

bir görünüşü vardı, herhalde kırkına yakındı, dinçti, yapılı bedeninin üzerinde boğaninkine benzer bir boynu vardı. Hayli esmer bir cilde sahipti, saçları kısacık kesilmişti. Uzaktan en göze çarpan özelliği koyu kahve rengi gözleriydi, sürekli tetikteymiş gibi heryanı tarıyordu. Sandalyenin ucuna ilişmişti, kafeste bir aslanı yada avını gözetleyen bir şahini hatırlatıyordu bana.

Birkaç hoş sözden sonra, belli bir amaçla, Tahran'da uzun süre kalmayı tasarlayıp tasarlamaadığını sorar sormaz, Kürtlere kendi hayatlarını yaşamalarına izin verilmesi için heyecanlı bir talepte bulunarak konuya girişti. (Aynı dileği Gaşgay ve diğer aşiretlerin reislerinden birçok kez dinlemiştim, konuyu iyi biliyordum.) Kürtleri barışsever başka birinin toprağında yada malında gözü olmayan hayvancılık yapan sakin insanlar olduklarını, sadece rahat bırakılmak istediklerini ileri sürdü.

Bu görüşleri dinlemekten zevk aldığımı ama İran'dan 4 000 mil uzakta olan bir ülkenin, Amerikanın bu konuda fazla bir yardımı dokunacağını sanmadığımı söyledim.

İran'ın iç sorunlarıyla ilişkin olarak sorumluluk alışımız zordu. Barzani ise İranlıların verdikleri sözlere güvenmediğini söyledi ve eğer istersek yardım yaparak yada yardımı keserek İran hükümeti üzerinde büyük bir etkinlik kullanabileceğimizi ileri sürdü.

Ona bu sonucun doğal olduğunu söyledim ve böyle davranırsak Tahran yetkilileri üze-

rinde önemli bir baskı sağlayabileceğimizi kabul ettim, ama tıpkı Kürtlerin bağımsızlıklarına büyük değer vermesi gibi, İranlıların da aynı biçimde davrandığını ve iç işlerini nasıl yürütmeleri gerektiği konusunda direktif vermenizin sert tepki uyandırabileceğini kendisine hatırlattım.

Molla Mustafa Kürtler ve İranlılar açısından dostça birarada yaşamanın asla mümkün olamayacağı, Kürtler için en iyi çözümün İran'ı terketmek olacağı yolundaki kanısını dile getirdi. Nereye gitmeyi düşündüğünü sorduğumda, «Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmeyi isterdik» dedi.

«Bütün Kürtler mi demek istiyorsunuz?» diye sordum. «Yüzbinlerce insan demek bu.» Evet anlamında başını salladı.

Bu düşüncenin Amerika açısından çok gurur verici olduğunu söyledim nezaketle, ama bunun nasıl gerçekleştirileceğini tasarlamak zordu. Yalnız ulaştırma sorunu kolay çözümlenir bir konu değildi, Kürtler karıları, çocukları ve malları ile birlikte deniz kıyısında bir limana ulaşmayı başarsalar bile, bu çok zordu. Kürtleri Amerika'da yerleştirme için, alıştıkları yerlere benzeyen uygun toprakları bulmak da zor olacaktı; bunun gerektireceği büyük para tutarı ile kongreden özel bir göç yasası çıkarma ve, Amerika'daki elverişli toprakları satın alma gibi sorunları zikretmiyoruz bile.

Büyük ihtimalle, göçebe bir aşiretin reisi olarak aşiretini tüm konaklama donatımı ve

hayvanlarıyla birlikte oradan oraya götürmeye alışkın olan Molla Mustafa bu güçlükleri benim kadar büyük görmüyordu, ama söylediklerime itiraz etmedi ve konuyu kapadı. Bu düşünceyi gerçekleştirebileceği yolunda büyük bir umut beslemeden ileri sürdüğü izlenimini edindim. Bu konuda kesinlikle ısrar etmedi ve buna ilişkin konuşma birkaç dakikada sona erdi.

Molla Mustafa'nın sorusunu ciddi olarak aldım, ve ona ciddi ve mantıklı bir karşılık verdim. Önerisini gerçekleştirme konusunda onun ve bizim karşılaşacağımız güçlüklerle kolayca değer biçemeyeceğinin farkındaydım, ve yalnız umutlar uyandırmak istemiyordum, ama sorusunu hafife aldığım yolunda bir izlerim de vermedim.

Birkaç düzine Kürt önderini -Kürdistan'-da sürekli kalmaları kendileri yada dost hükümetler için tehlikeler yaratabilecek olanları kabule istekli olabilirdik, ama ne Barzani ne de başka bir aşiret reisi Amerika'da yerleşmeğe ve aşiretini terketmeğe razı olurdu, bunun için böyle bir teklifte bulunmadık. Barzani de kendisi yada başka birinin Amerika'ya gitmesinden söz etmedi.

Hatırladığım kadarıyla, Barzani ile görüşmemde, S.S.C.B.'ne ilişkin bir tartışma olmadı, ve eğer Rusya'ya gitme konusunu ortaya atmışsa, muhtemelen Sovyetleri denemesini ve onu ve aşiretini kabul edip etmeyeceklerini görmesini önermiş olabilirim. Eğer onu reddedersek, destek için Rusya'ya başvuracağı

yolunda bir kuşku beslememiş olsam gerek. Birkaç ay sonra sınırı geçince, boş bir dehşete kapılmadığımı samimiyetel söyleyebilirim. Rusları bir süre için de olsa böyle bir sorunla boğuşmak zorunda bıraktığımızdan ötürü sevinmedim değil.

Büyükelçi Allen, Barzani'nin Kürtler için şimdiki gelişme düzeylerinde yapabileceği en iyi şeyin «aşiretini geliştirmek ve eğitmek» olacağı yolundaki kanısını ifade ederek devam etmekteydi. «Yoksa Kürtler her zaman birileri tarafından ezileceklerdi.»

Sovyetler hakkında ise Allen şunları ekliyordu :

«Onların Kürdistan'ı desteklemeleri tamamen oportünistçedir. Tıpkı geçmişte olduğu gibi, farklı bir yönde daha iyi görünen bir çıkar doğar doğmaz halıyı Kürtlerin altından çekeceklerdir (*). Biz Amerikalılar bütün ulusal guruplarla makul sınırlar içinde dostluğu sürdürmeğe çalışmalı ve biri karşısında diğeri tahrik etmekten sakınmalıyız. Bu kolay bir politika değildir, ve Arap-İsrail anlaşmazlığında olduğu gibi, kimsenin hoşuna da gitmeyebilir, am sakıncalarını ahlak ve adaletin giderebileceği tek politika budur.»

Büyükelçi Allen yazdığı mektupta Kürt Cumhuriyeti başkanı Gazi Muhammed ile kardeşinin

(*) Oysa 1973'de Kürtlerin altından halıyı çeken ABD oldu. (Ç.N.)

hayatını kurtarmak için harcadığı çabalardan da söz etmektedir. Allen elçilik sekreteri Archibald B. Roosevelt'in Mehabad'ı ziyaret ettiğini, orada Gazi Muhammed ile bir çok Kürdü Sovyetlerle çok içli dışlı bir çalışma içinde bulduğunu söylüyor. Sovyetlerden küçük bir radyo istasyonu ve Kürtçe bir gazete yayınlamak üzere yardım almışlar. Ancak büyükelçi Allen, Archie Roosevelt'in Kürtlerin salt muhtariyet elde edebilmek için Sovyet yardımının gerektiğine inandıklarından böyle şeyler yaptığını inandığını belirterek devam diyor. Büyükelçi derhal Şaha gitmesi ve Kürt liderlerine kolaylık sağlaması için Şahı uyarması konusunda Archie Roosevelt'in kendisine baskı yaptığını yazıyor. Şöyle devam ediyor :

Dış dünya hakkında bilgisi olan ancak bir avuç tahsilli Kürt vardı, ve Archie bu bir avuç aydın önderin öldürülmesinin trajik olacağını hissetmişti... Archie namuslu ve hatta anti-komünist Kürtlerin herşeye rağmen neden Rusya'ya karşı müteşekkir olduklarını anlayabilmekteydi. İranlılar eğer kendi dil ve kültürlerini muhafaza etmeleri konusunda Kürtlere umut verirlerse, Archie, İranlıların Kürt sorununu çözme yolunda hayli mesafe alabileceğine inanıyordu.

Şahla mümkün olduğu kadar çabuk bir buluşma sağlayabilmek için Saraya başvurdum. Randevu akşama verildi. Şaha Kürdistan konusunda endişe beslediğimi söyledim. Şaşırmış gibi göründü ve neden diye sordu. Razmara'yı oraya göndermesinin sert tedbirler alınacağı anlamına geldiğini söyledim. Sov-

yetlerle işbirliği yapan bir gurup aşiret mensubu için neden bu kadar endişelendiğimi sordu. Onların başka almaşık bulunmadığına inandıklarını belirttim. Tahsilli bir Kürt olarak kendisiyle çalışabileceği Gazi Muhammed'e değindim özellikle. Şahın suratu ekşidi ve bu konuyu Razmara'ya devrettiğini söyledi. Beni rahatsız eden şeyin de bu olduğunu belirttim.

Şah konuya doğrudan girerek, «Gazi Muhammed'i öldüreceğimden mi korkuyorsunuz?» diye sordu. «Evet» dedim. Gülümsedi ve yeniden güvence vererek, «Merak etmeyin. Öldürmeyeceğim» dedi. Buna sevindiğimi belirttim ve elçiliğe döndüm.

İki üç gün sonra bir Tahran gazetesinde Razmara'nın Gazi Muhammed ve kardeşinin kurşuna dizilmesi için emir verdiğini ve o sabah idam mangası önüne çıkarıldıklarını okudum.

Şah bir daha bana bu konudan hiç sözetmedi. Ben de değinmedim. Öfkeliydim, ama adamlar ölmüştü ve onları kimse geri getiremezdi. Razmara'nın ipleri ele aldığını düşündüm. (İki yıl sonra başbakanlık yaparken bir suikast sonucu öldü.)

Barzani Rusya'ya gitmek için özel bir tercihi olmadığını ileri sürdü. «Diğer bir çok ülkeyi» daha sınınamıştı. O sıralarda İran hükümetinin Barzani-leri silahsızlandırarak İran'daki Kürt bölgesinin güney doğu ucuna, Hamadan yakınlarındaki Al-

vand dağına iskan etmeyi önerdiğini hatırlamaktaydı. Ama Barzani bu teklife kendini safdışı etmek ve eylem gücünü dağıtmak için yapılan bir üçkağıt olarak baktı. Irak'a dönmek için İngilizlerden de yardım istedi. Ama İngilizler de Amerikalılar gibi yardıma hevesli değillerdi. Ama o sıralar Irak hükümeti Şeyh Ahmed'in ve basit aşiret mensuplarının geri dönmesi için izin vermeğe niyetliydi. Ancak hükümet Molla Mustafa ve ileri gelen subaylarının önerilerse kurşuna dizileceklerini açıkladı.

Barzani, «kendi Kürt arkadaşlarının ihanetine uğrayana dek» bu yollara başvurmadığını söyledi. Ve gerçekten de, Kürtler arasındaki parçalanmanın 1947 başlarında, çekilen Rus ordusunun bıraktığı yerleri işgal eden İran ordusuna karşı direnmeye imkan bırakmadığı anlaşılıyordu. Eski kabile düşmanlıkları karşılıklı kışkırtıldı.

O sırada Mehabad Cumhuriyeti başkanı Gazi Muhammed, savaşa son verilmesini ve İranlılara teslim olunmasını önerdi. Teslim olan Gazi Muhammed 31 Mart 1947'de asıldı. Irak hükümetinden affedildiğini belirten yazılı bir belge alan Şeyh Ahmed yurda dönmeğe karar verdi. Barzani aşiretinden basit kişilerin kadın ve çocuklarıyla 1947 başlarında barış içinde yurtlarına dönmesine gerçekten izin verilirken, Ahmed'e verilen söz çiğnendi. O ve birçok önde gelen Barzani oniki yıl kadar hapiste kaldılar. Barzani güçleri arasında çarpışan dört eski Irak ordusu subayı ise 29 Haziran 1947'de asıldı.

Barzani beşyüz kadar «iyi savaşçı» seçti ve Sov-

yetler Birliğine yürümeğe karar verdi. Ancak Nisan ayını ve Mayıs'ın bir kısmını Argoş'da, Barzani aşiretinin arta kalan büyük bölümünün ve akraba aşiretlerin Irak sınırını geçmesini bekleyerek geçirdi.

Barzani daha sonra adamlarıyla birlikte Irak dağlarının kuzeybatı kısımlarına çıktı. Irak ordusu ve hava kuvvetleri birkaç kez yollarını kesti, ama yürüyüşe devam ettiler. Bu destanı gururla hatırlayan Barzani şunları söylüyor : «Elli iki gün yürüdük. Yüksek dağ geçitlerinde bahar sonunda bir ila üç metre yüksekliğinde kar vardı. Dokuz çarpışma yaptık, dört ölü, yedi yaralı verdik. Dördünü gömdük, yedi yaralıyı yanımızda taşıdık.» O ve adamları İran'dan hareketle Irak üzerinden Türkiye'ye geçtiler. Daha sonra Türk ordusundan sıyrılarak, geriye İran'a yöneldiler, İran ordusu onları avlamak üzere alarma geçmişti. Nihayet 16-18 Haziran 1947 tarihlerinde Barzani ve adamları Saraçlı'daki Sovyet sınır karakolunun güneyindeki bir noktadan Sovyet sınırını geçtiler. Barzan'ın kuzeyindeki dağlardan Sovyet sınırına olan son yürüyüşlerinde öndört günde ikiyüz yirmi mil yol almışlardı.

«Ruslar sizi nasıl karşıladı?» diye sordum. «Bizi nasıl karşılayacaklardı ki? diye karşılık verdi. «Bizi anlamadılar. Ama hiç olmazsa bizi Irak'a geri göndermediler. Her hükümetin sınırlarına ve mültecilere ilişkin kendi yasaları var. Bizi mülteci olarak kabul ettiler. Sonra ülke içinde dağıttılar.»

«İlk başta» diye devam etti, «birkaç ay Baku'da kaldık. Daha sonra Taşkent'e gittik. Başlangıçta bir şeye ihtiyacımız olduğunda, görevlilere bil-

dirmemiz gerekiyordu, bir yada iki kişi bizimle birlikte pazara, yada gitmek istediğimiz başka bir yere geliyordu. Gönlümüzce oraya buraya gitmemize izin yoktu. Ama sonraları daha serbest olduk.

Guruplara ayrıldık. Ben bir yere gittim. Diğerleri başka yere gittiler. Eğitim görmek için talepte bulunduk, yeteneklerimize göre bize öğretmenler verildi. Kimi marangoz, kimi makinist, kimisi de tarım yada başka bir konuda eğitim gördü. Bazılarımız da jeoloji, bilim ve iktisat öğrenimi yaptılar. Ben Moskova'da ki Diller Akademisine gitmek istedim ve Moskova'ya gönderildim.»

Sık sık söylendiği gibi, Sovyet Askeri Akademisinde okuyup okumadığını sordum, ama gittiği tek okulun Diller Akademisi olduğunda ısrar etti, burada yalnız Rusça öğrenmekle kalmamış, iktisat jeoloji ve bilimler üzerinde de çalışabilmişti.

Sovyet Askeri Akademisi'nde yetiştirildiğine ilişkin anlatılanlardan söz ederken, Barzani alaylı bir dille, İranlı General Razmara'nın kendi beceriksizliğini mazur göstermek için raporlarında General Barzani'nin Londra Üniversitesinden mezun olduğunu ve askerlik sanatını bizzat Lord Montgomery'nin kendisinden öğrendiğini yazdığını anlattı. Yine alaylı alaylı gülümsüyerek, daha sonraları da Irak hükümetinin Rusya'da askerî eğitimi gördüğü için kendisiyle başedemediğinden yakındığını söyledi.

Barzani bu konudaki gerçeğin, askerî eğitimi ni savaşıarak edinmesi olduğunu belirtti. Eğer «General» diye çağrılıyorsa, bu kendisine Mehabad Cumhuriyeti tarafından verilen bir rütbe olduğu

içindi. O günlerde çekilen resimlerde giydiği Ruslarınkine benzer general üniforması Sovyetler Birliği'nin değil, Mehabad Cumhuriyetinin üniformasıydı. Bununla birlikte Barzani, İsviçre Radyo Kurumu muhabiri Richerd Andereg ile yaptığı görüşmede, dokuz aylık geçici tecrit döneminden sonra Barzani'nin adamlarının büyük bölümünün, kendi istekleri üzerine Sovyet askeri eğitiminden geçtiklerini söylemiştir. Bunlar bu amaçla özel bir birlik içinde toplanmışlardı. Yetenekli olanlara daha ileri askeri eğitim de verilmişti. Ama askeri eğitime bir yıl sonra birden son verildi.

Barzani'nin kendisine geniş çapta seyahat izni verilmişti. Barzani yazları Sovyetler Birliği'ne dağılmış olan Kürtleri ziyaret ediyordu. Eğitim dönemini bitirenler fabrikalarda çalışmaya başladılar, bir kısmı da daha yüksek kurumlarda eğitime devam ettiler. Bir kısmı tarım kesiminde çalıştı yada kolhoz muhafızı olarak görev aldı. Kürtlerden seksen kadarı Müslüman Türkmen, ve birkaçı da Hristiyan Ruslarla evlendi. Rus kızlarından bazıları Müslümanlığı beimsedi.

Kürt mültecilerine yapılan muamele, Stalin'in gizli polis şefi Lavrenti P. Beria'nın ve Azarbaycan başbakanı Bagarov'un 1953'te idamından sonra önemli ölçüde düzeldi.

1954 başlarında Barzani Moskova'ya gitmek için izin aldı ve Diller Akademisine yazıldı. Ona ve bu dönemdeki iki yakın arkadaşına, Assad Hoşewi ile Mir Haj'a Moskova'da daire verildi. Diğer Kürtler de daha iyi işler ve konutlara sahip oldular.

Barzani'ye Rusya'da kaldıkları sırada, Rusların kendisine ve adamlarına siyasal düşüncelerini aşılamağa çalışıp çalışmadıklarını sordum; acaba onbir yıldan fazla sürgünde kaldıktan sonra adamlarıyla birlikte Irak'a dönmesine izin verilmiş olması gerçeği, Sovyetler Birliğinin onun dönüşünden bazı çıkarlar sağlamayı umduğunun delili değil miydi. Bu sorulara verdiği karşılıklar dolambaçlıydı; herhalde yöneltilen soruda dürüstlüğü hakkında üstü örtülü bir suçlama hissetmişti. Barzani Sovyetlerin Kürtleri Komünizme kazanmağa çalışmadıklarını söyledi, «çünkü Irak'ta zaten kendi Komünist Partileri var.» Ve şunu ekledi, «Biz Müslümanız, gerçek Müslümanlar Komünist olamazlar.» Eğer Ruslar Kürtleri yurtlarına göndererek belli yararlar sağlamayı düşünmüşlerse, yanlışlardı.

«Rusya'da oniki yıl geçirdim» dedi General. «Ve Komünist olmadım.» Salt bu nedenle, Rusya'dan dönmesinden sonra Komünistlerin kendisini birkez öldürmeğe kalkıştığını iddia etti. Diğer kaynaklardan da Barzanilerden ancak birkaç kişinin Komünist düşüncelerden etkilendiğini öğrendim. Bunlar arasında Barzani'nin yeğenlerinden Şeyh Süleyman da vardı, ve Barzani kendisiyle tüm ilişkilerini kesmişti. Diğer bir kaçı da Barzani Irak'a dönerken Sovyetler Birliği'nde kaldı. Gezilerim sırasında Rusya'dan dönen bu mültecilerle konuşurken, hepsinin Rusya'ya şükran beslediklerini anladım, çünkü onları yalnız mülteci olarak kabul etmekle kalmamış, aynı zamanda bir meslek öğrenmişleri ve temel eğitimlerini tamamlamaları konusunda fırsat sağlamışlardı. Bunların çoğu ilk kez şehirlerde yaşıyorlardı. Ama dinsel duyguları, ulu-

sal duyguları ve aşiret gururu, bu mültecilerin büyük çoğunluğuna siyasal düşüncelerin aşılmasına karşı bağışıklık kazandırmıştı. Bu özellikler belki yeterince koruyucu olmayabilir, ama bu adamların Barzani tarafından yalnız savaşçı niteliklerinden dolayı değil, kendisine olan kişisel bağlılıklarından ötürü seçildikleri gerçeğini de unutmamak gerek. Barzani'nin kamuoyuna yaptığı açıklamalarda, her zaman dikkatli olmasına karşın, adamları reislerinin Komünizm hakkındaki şüphelerini sürekli hissedebilmişlerdi. Adamlarının büyük çoğunluğu, basit bir Müslüman yaşantısı sürdürerek, reislerinin kendilerini yurda götüreceği günü bekliyorlardı.

Abdül Kerim Kasım 14 Temmuz 1958'de Bağdat'ta darbe yaptığında Barzani Prag'da tatil yapıyordu. Bana açıkladığı gibi, baştan beri Kasım'a karşı şüphe beslemiş, kendisinin ve adamlarının yurda dönmesine izin verilmesi için telgraf çekmiş ve bu izin verilmişti. Kürt Demokrat Partisini temsil eden bir heyet Irak'taki durum hakkında Barzani'ye bilgi vermek için Prag'a uçtu. Bu heyet partinin genel sekreteri İbrahim Ahmed, Irak ordusundaki Kürt subaylarından binbaşı Nuri Ahmed Taha, Barzani'nin oğlu Ubeydullah ve yeğeni Şeyh Sadık'tan oluşmuştu.

Barzani, Assad Hoşevi ve Mir Haj Bağdat'a Eylül'de hava yoluyla döndüler. Geri kalan Kürtler 1959 başında Odesa'dan kalkan bir gemiyle Basra'ya geldiler. Sayıları sekizyüze ulaşan bu kişilerin yaklaşık beşyüzü Barzani'nin ilk savaşçı gurubundandı; Sovyetler Birliği'nde evlendikleri kadınlar, çocukları ve Mehabad Cumhuriyeti'nden Sov-

yetler Birliği'ne sığınan birkaç kişi de vardı aralarında.

Bağdat'ta gerek Başbakan Kasım gerekse Komünist Parti Barzani'ye sahip çıktı. Bağdat'taki Kürt cemaatinin onun adına düzenlediği büyük ve gürültülü toplantıyla da kendini gösteren popülerliğinden iki taraf da yararlanmak istiyordu. Başbakan Kasım eskiden Nuri Said paşanın olan bir villayı ona tahsisi etti. Komünistleri ise, 'oniki yıl Rusya'da kalışı sanki Barzani'yi Komünist yapmış gibi davranıyorlardı.

Kasım'a güvenmeyen ve Komünistlerden hoşlanmayan Barzani, ince bir siyasal oyun oynamak zorunda kaldı. Kasım Kürtlere eşit bir ortak gibi davranılacağı yolunda verdiği sözü tutacağıının belirtiltilerini gösterdiği sürece, ve Komünistler Kasım rejiminin zımnı ortağı olduğu sürece, Barzani iki tarafı da oyalamak zorundaydı. Bu dönem boyunca yaptığı siyasal açıklamalar, Kasım'a yapılan övgüler ve Kürtlere gösterdiği misafirperverlikten dolayı Sovyetler Birliği'ne beslenen şükran duygularıyla doluydu. Kamuoyu önünde ideolojik sorulara cevap vermekten sakınıyordu, ama özel konuşmalarda Komünizme olan muhalefetini saklamıyordu.

1959 ve 1960'ta Kasım yavaş yavaş Barzani'ye cephe almağa başladı; Kürtlerin onu izleyeceğinden korkuyordu. Barzani de gittikçe daha açık olarak, Kasım'ın verdiği sözlerin yerine getirmediğinden şikâyet etmeğe başlamıştı. Komünistler de aynı sıralar Kürt Demokratik Partisi'ne sızmağa çalışmışlar ve KDP içindeki sert anti-komünist özün Barzani olduğunu keşfetmişlerdi.

1958 Eylülünde Bağdat'a dönüşünden 1961 Mart'ında Barzan bölgesindeki dağlara çıkışına dek uzanan bu dönem içinde Barzani, Irak siyasetini bizzat yaşayarak öğrendi. Onu Kasım rejimine karşı savaşla geçecek onsekiz ay bekliyordu, savaş daha da uzayacak ve son derece zor görevleri gündeme getirecekti.

Barzani'nin Irak'a dönüş yolu Kahire'den geçiyordu. Başkan Nasır hakkındaki izlenimini sordum. Nasır tarafından kabul olunmuş olmakla birlikte, maalesef aralarında gerçek bir dialog kurulmadığını bunun için bir düşünce ileri süremeyeceğini söyledi. Başkan Nasır ile ilerde bir ittifak kurma olasılığı düşündüğünden, bu konuda söylediklerine aşırı bir dikkat gösterdiğine dikkat ettim. Daha sonraları 1963 yazında Nasır, Barzani'nin temsilcilerini kabul ettiğinde çalışma odasındaki bir sandalyeye işaret etmiş ve «Molla Mustafa burada oturdu» demişti.

Barzani'nin hatırladığına göre, Başkan Nasır'ın yardımcılarında biri kaldığı otele gelmiş ve gelişinden haberdar olmadıkları için özür dilemişti. Bilselerdi onu resmi konuk olarak ağırlayacaklardı. Mısır hükümeti Kürtlerin otel hesaplarını ödemişti. Port Said'de bir gün geçirdikten sonra, Barzani uçakla Bağdat'a doğru yola devam etti. Kasım ile ilk buluşması hakkında ise şunları anlatıyordu:

«Kasım beni üçüncü gün kabul etti. Yurda döndüğümde yeğenim bana şunu sordu: 'Kasım hakkında ne düşünüyorsun?'

— 'Nuri Said'den daha kötü' dedim. Ama o dönemde bunu başka birine daha söylemedim.»

Barzani'nin Kasım'da özellikle hoşlanmadığı yan, kendini «Tek Önder» diye adlandırarak giriştiği uygulamalardı. Bir süre sonra Kürt bölgesinde karışıklıklar meydana gelince, Barzani biraz daha huzursuz oldu, çünkü Bağdatlı yöneticiler Kürt bölgesinde Kasım ile Barzani'nin yanyana resimlerinin basıldığı broşürler dağıtmışlardı. «Bunu protesto ettim» dedi. «Kasım kendini Irak halkının Zaim'i olarak adlandırıyordu. Ben Kürt halkının Zaim'i değilim.» Arapçada «önder» anlamına gelen «Zaim» kelimesi, aynı zamanda büyüklüğü ve tekliği çağrıştırmaktadır.

Bu görevler daha büyük ustalık ve kurnazlık gerektirdiği için çok daha çetindi. Gelecek Kürt dünyasında, Arap dünyasında ve büyük güçler dünyasında siyasal görüşmeleri ve manervaları gerektiriyordu. Bunun için Barzani'nin bir Kürt milliyetçisi olarak, uzun savaşçılık yıllarında edindiği eğitim ve tecrübeye, tüm kurnazlık ve zekasına büyük ihtiyacı olacaktı.

**KÛRT
DEMOKRAT PARTISI**

16 Eylül 1942'de İran Kürdistan'ının Mehabad kasabasının dışında, Hacı Davud adında birinin Çomi Sauj Bulaqeh ırmağının kıyısındaki bahçesinde, onbeş kişi siyasal bir Kürt partisi oluşturmak amacıyla toplandılar.

İlk başta, bu gizli örgüt yalnızca «Komola» (komite) diye adlandırılmasına karşın, Kürt Demokrat Partisi'nin öncüsü olmuştur. (1956'daki parti kongresinde resmen Kürdistan Demokrat Partisi olarak adlandırılmıştır). Hacı Davud'un bahçesinde toplananlar, Kürt ulusunun gelişmesini hızlandırmak, İran'ın kuzeyindeki Rus ordusu ile güneydeki İran hükümeti ve Batılı Müttefiklerin kuvvetleri arasında bir çeşit siyasal boş alan olan Mehabad'ın yarattığı koşullardan yararlanmak için, böyle bir örgütün yaratılmasına duyulan ihtiyacı aylarca tartıştılar.

Daha önceki bir deney de elde hazırды; Irak ordusundaki Kürt subaylarından yüzbaşı Mir Haj, Irak'da «Hiwa» adında gizli bir parti oluşturmuştu. «Hiwa» Küritçede «umut» anlamına gelmektedir. Mir Haj'ın tavsiyeleri benimsenerek İran'daki

yeni parti, beş yada altı kişilik hücrelerden oluşturuldu. Bunun sonucunda Komala daha sonraki altı ay boyunca Mehabad'da yüz kadar üyeye sahip olduğu halde, bunun ancak çok azı bilinoyrdu. Üyeler aşağıdaki hususlar üzerine yemin ediyorlardı. 1. Kürt ulusuna asla ihanet etmeyeceklerine, 2. Kürtlerin kendi kendilerini yönetmesi için çalışacaklarına; 3. yazılı yada sözlü parti sırlarını muhafaza edeceklerine; 4. Hayat boyu parti üyesi olarak kalacaklarına; 5. Tüm Kürtleri kardeş olarak düşüneceklerine; 6. Komala'nın izni olmadan başka parti yada guruplarla birleşmeyeceklerine and içerlerdi.

1943 Nisan'ında Komala, Kuzey İran'da Mehabad çevresindeki tarafsız bölgeden Sovyet sınırına dek yayıldı. Güneydeki etki alanı ise Saqqiz'e kadar uzandı. Bu örgütün başkanı yoktu, ilk günlerdeki yönetici üyeler Rahman Zahibi, Muhammed Yahu ve ozan Hazhar'dı. Daha sonraki iki yıl içinde bölgedeki aşiret reislerinin büyük çoğunluğu ve diğer birçok unsur Komala'ya katıldı. Yeni örgüt Hiwa ile faaliyetlerin birleştirilmesini tartışmak üzere Irak'a temsilciler yollayacak kadar güçlüydü ve Irakla Türkiye'deki önde gelen Kürtler de Mehabad'ı ziyaret etiler. Bu kişiler, İran hükümetinin otoritesini kullanamadığı, Ruslar'ın da bunu yapmaktan kaçındığı bir bölgede kendiliğinden doğan bu muhtariyete hayran kalmışlardı.

Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, 1944 Ağustos'unda üç ülkeden, İran, Irak ve Türkiye'den gelen Kürt temsilcileri, karşılıklı yardım sağlamayı amaçlayan «Peman i Se Senur» yada «üç sınır anlaşması» diye bilinen anlaşmayı imzaladılar. İran-

lı Kürtleri Mehabadlı Kasım Kaderi, Irak Kürtlerini İran sınırı yakınında Khaneh'deki Zeno köyünden Şeyh Ubeydullah ve Türkiye Kürtlerini ise Molla Gazi Vahap temsil ediyordu. İranlı ve Iraklı Kürtler 1944 Mayıs'ında üç renkli bir ulusal bayrağı benimsediler, bu renkler ise kırmızı, beyaz ve yeşildi. Bu, İran bayrağının terse çevrilmişidir. İranlılarınkinden yeşil en üsttedir. Arma olarak da çizgi halindeki ışıkları buğday başaklarının yanından geçen bir güneşi benimsediler, geri planda ise bir dağla kalem vardı.

Mehabad kasabası yüzyıllar süren taşra uykusundan uyandı; kalabalık, canlı, coşku dolu bir ulusal merkez haline geldi. Daik i Niştiman (Anavatan) adlı yurtsever bir operanın oynanmasına bile sahne oldu. Bu daha önce eşi görülmeeyen bir olaydı.

Bu ana kadar Komala, yabancı etkiden bağımsız salt ulusal bir örgüttü. Komünist Parti tarzı bir terminoloji salt kolaylık olsun diye benimsenmişti (merkez komitesi, politbüro, vb.). Bunun siyasal bir anlamı yoktu, ama Sovyet yetkililerinin gözlerinin Komala'da olduğunu belirtmeğe gerek yok.

Sovyetler'in Kürtlere faal biçimde ilgi duyusunun kökleri 1941'e dek indirilebilir, savaşın tüm şidetiyle sürdüğü o sıralarda Sovyet yetkilileri Kafkasları tehdit eden Nazilere karşı Kürtlerin desteğini kazanmak istiyordu. Sovyetler bir gurup aşiret reisini Baku'ya davet etmiş, orada Azarbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti başbakanı Cafer Baghirov'la bir toplantı düzenlemişlerdi. Sovyetler o sıra herhangi bir söz vermemekle birlikte, aşiret

reisleri, ulusal hedeflerine ulaşma mücadelesinde Sovyet desteğini hesaba katabilecekleri yolunda bir kanı edindiler.

Kürt aşiret önderlerinin Baku'ya 1945 Eylül'ünde yaptıkları ikinci ziyaret sırasında, onları Azarbaycan Cumhuriyetine katılmaları için ikna etmeğe çalışan Baghirov, Kürt önderlerinin kendi ayrı muhtariyetlerini elde etmeğe kararlı olduklarını kabul etmek zorunda kaldı. Baghirov masaya yumruğunu indirip, «Sovyetler Birliği var oldukça, Kürtler kendi bağımsızlıklarını elde edeceklerdir» diye bağırarak Kürtlerin büyük sevgisini kazandı. Bunun ne anlama geldiğinden kimse kesin olarak emin olamadı, ama bu, Sovyetlere büyük bir prestij kazandırdı. Baghirov o sıralarda örgütlenen Komala'nın yeterince etkin olmadığını gördü ve Kürt hareketinin bir «Kürdistan Demokrat Partisi» ne dönüştürülmesini salık verdi.

Birkaç ay sonra 1945 Kasım'ında müstakbel Mehabad Cumhuriyetinin başkanı Gazi Muhammed, Komala'nın atmış önderini Sovyet Kültürel İlişkiler Merkezinde toplantıya çağırdı. Baghirov'un öğüdüne uygun olarak, gizliliği bırakmaya ve demokratik bir parti olarak açığa çıkmağa karar verdiler ve Kürdistan Demokrat Partisi adını benimsediler. Sovyetler böylece en başından itibaren Kürdistan Demokrat Partisi, yada daha yaygın olarak bilinen adıyla, Kürt Demokrat Partisi'nin işlerinin yürütülmesinde söz sahibi oldular. Bu ilk günlerde Sovyetler Birliği ile işbirliği kaçınılmazdı. Sovyetler'in sağladığı maddi yardımın ilkin partiye, sonra Mehabad Cumhuriyetine büyük yararı olmuştu.

KDP'nin programı aşağıdaki gibiydi:

1. Mehabad Kürt hükümeti, iç işlerini yürütme yetkisine sahip olacaktır.

2. Kürt dili resmi dil olacak ve eğitimde kullanılacaktır.

3. İran anayasasına uygun olarak, Kürdistan'da derhal bir eyalet meclisi seçilecek ve bu meclis tüm kamu işlerini denetleme ve izleme hakkına sahip olacaktır.

4. Tüm hükümet görevlileri Kürt olacaktır.

5. Kürdistan'dan toplanan vergiler, bu bölgede harcanacaktır.

6. Kürdistan Demokrat Partisi, Azeri halkı ve orada yaşayan diğer azınlık unsurlarla tam bir kardeşlik sağlamak için çaba harcayacaktır.

7. Parti eğitimi, halk sağlığını, ticaret ve tarımı geliştirerek Kürdistan halkının manevi düzeyinin, sağlık ve ekonomik koşullarının düzelmesi için çalışacaktır.

Çok kısa bir süre sonra Kürt Demokrat Partisi, Hiwa ve Jiani Kurd (Kürtlerin Dirilişi) adlı örgütlerin de katılımıyla Irak'ta da kuruldu. 16 Ağustos 1946'daki ilk parti kongresinde, o sırada İran'da savaşmakta olduğu halde, Barzani Irak KDP'sinin başkanı olarak seçildi. Geçmiş yıllarda Barzani, bir partinin önemini küçümsemediği halde, 1946'da Irak Kürtleriyle bağlarını sürdürme aracı olarak başkanlık etiketini memnuniyetle kabul etti. Ayrıca Şoreş (devrim) adlı bir sol kanat gurubu oluştu ve daha sonra bunlar Komünist Partiye ka-

tıldı. İkin Türkiye'de kurulan Hoybun (bağımsızlık) daha sonra Suriye, Lübnan ve çeşitli Avrupa başkentlerinde sürgünde bulunan Kürtlerin örgütü haline geldi. Suriye'de de bir KDP kuruldu. Irak'ta Hoybun'un yerini Hiwa, Hiwa'nın yerini ise KDP aldı. Şoreş ile Hiwa'dan ayrılan komünist eğilimli, Sovyet yanlısı bir hizipti. Bir partili bunu bana şöyle açıkladı: «Bize ilgi gösteren yalnızca komünistler oldu. başka kimse bizimle ilgilenmedi. Sovyetler Birliği'nin bizi Mehabad'da yalnız bıraktığı doğru olsa bile, bağımsızlık döneminde bizim için birşeyler yapan tek ülkenin Sovyetler Birliği olduğu da doğrudur.»

Ancak KDP içinde ilk baştan itibaren anti komünistler de bulunuyordu. Kürt ulusal hareketi içinde kök salan parti çok renkli, Kürt hayatının içinden gelme kimselerden oluştu, kendine özgü ayrı bir kişiliğe sahip oldu. Partinin çeşitli bölümlerinin yaşantısında önemli rol oynayan iki kişiyi tanıtmak olursak, bu kişiliği daha iyi anlatabiliriz. Bunlardan biri Diyarbakırlı, diğeri ise Mehabad'den. Birincisi Kürt milliyetçileri arasında eski aristokrat unsuru, ikincisi ise yeni halkçı unsuru temsil etmektedir.

Kürdistan'da yaptığım gezi sırasında bana eşlik eden becerikli tercüman Apo Jomart, yüzyıl başında Diyarbakır'da toprak sahibi milliyetçi bir ailenin çocuğu olarak doğmuş. Bu tür aileler Kürt ulusal duygusunun bayrağını yüzyıllardır canlı tutmuşlardı. Çok sayıda erkek ve kız kardeşlerle birlikte evde Kürtçe olarak eğitim görmüş. Ailesinin toprakları o kadar büyükmüş ki, Apo'nun babası bunları denetlemek için haftalarca dolaşmış. Mülkü

içinde Diyarbakır ovasındaki geniş buğday tarlaları ve zengin meyva bahçeleri, hatta geleneksel yöntemlerle ipek yapılan bir imalathane de varmış; dut yaprakları üzerinde beslenen kurtçukların ördüğü kozalardan elde olunuyordu bu ipek.

1908'den Jön Türkler iktidara geldiğinde Apo İstanbul'da öğrenci ve ilk siyasal Kürt kulüplerinin hızlı bir üyesiymiş, Kürtçe çıkan ilk dergilere yazı veriyormuş. Ailesiyle birlikte Diyarbakır ve diğer doğu kentlerinde siyasal bir Kürt partisi örgütlemiş. Piranlı Seyh Said'in 1925'te başlattığı büyük ayaklanmayı ailece desteklemişler, Apo, İngiliz binbaşı E. W. Noel ile birlikte Irak ve İran'daki Kürt bölgesini baştan başa dolaşmış. Sonunda Apo tutuklanmış ama birkaç yıllık hapis cezasından sonra kaçmayı başarmış. Artık çok bilinen bir Kürt lideri olduğu için Kemalist Türkiye'de yaşaması mümkün değildi. 1920'lerin sonunda dışarı kaçmış ve hayatının geri kalan kısmını Türkiye dışında göçmen olarak geçirmiş Türkiye İran ve Irakdaki Kürt isyanlarıyla ilişkisini sürdürmüş Kürt milliyetçiliğinin amcama ulaşacağı günü bekleyip ve onun için çalışmış. Apo'yu tanıdığımda yetmişiki yaşındaydı ve hala davası uğruna mücadeleden vazgeçmemişti.

Kürt Demokrat Partisinin diğer bir üyesi, Ahmed Tofiq, Irak Kürdistanında bana eşlik etti. Ahmed, Gazi Muhammed ile iki kardeşinin kent meydanında asıldıklarını gördüğünde yeni yetme bir delikanlıydı, ve bu görüntünün dehşetini ömrü boyunca taşıdı. Gazi Muhammed onun için bir kahramandı. Başkanın masajlarını iletme görevini üstlenmiş ve iki kez taktirname almıştı, ilkinin güve-

nilir kimlik belgesi göstermiyen birini parti merkezine sokmayı reddettiğinde, ötekisini ise ulusal Kürt armasının çizilmesine yardım ettiğinde.

İdamlardan yıllar sonra genç Ahmed İran'daki tüm Kürt bölgesini Kürt Demokrat Partisini örgütleyerek dolaştı. Bir dönem İrandaki partinin genel sekreterliğini yaptı. İran polisi peşine düşmüştü, birçok kez kıl payı kurtuldu. Bir keresinde tutuklandıktan sonra, başındaki nöbetçinin Kürt olduğunu anladı. Kürt nöbetçiye ulusunun mücadelesinden, çekilen acılardan ve gösterilen kahramanlıklardan, Kürt yurdunu bekleyen güzel gelecekteki sözetmeğe başladı, taki sonunda Kürt polis gözyaşları içinde, Ahmed'i serbest bırakana dek.

O günlerde İran makamları Ahmed'in komünistlerle birleştiği kanısındaydı. Ve gülümsüyerek ekliyor, «Solcular da Amerikan ajanı olduğuma inanıyorlardı.»

1950'lerin başında Ahmed, Kürt Demokrat Partisinden bir heyetle Prag'a gitti. Prag'da Komünist Parti yöneticileri onu kendi saflarına kazanmağa çalıştıysa da Milliyetçi yanı ağır bastı.

Avrupa'daki gezisinden sonra Ahmet Tofiq İran'a dönmeyip Irak'a yerleşti, Irak Kürt Demokrat Partisi'nin evrimini yakından izledi. 1946'da kurulmasından iki yıl sonra, parti iki hizbe bölünmüştü, birinin başında İbrahim Ahmed, ötekisinin başında ise Hamza Abdullah vardı. İbrahim Ahmed'in hizbinin adı Kürdistan Demokrat Partisi (Irak) idi, Hamza Abdullah ise «İlerici» kelimesini eklemişti. Marksist diyalektiği oldukça iyi bilen İbrahim Ahmed, parti içinde solcu aydınlara olanak

tanımadı. Gençliğinde sol eğilimli olmakla birlikte, gitikçe daha milliyetçi kesildi. Sol eğilimli gençleri Kürt milliyetçiliği davasına kazanmağa çalıştı.

Hamza Abdullah'ın ise sola karşı güçlü bir eğilimi vardı. İbrahim Ahmed'in etkisi altına giren eski solcuları geri kazanmağa çalıştı.

İki hizip Birleşik Kürt Demokrat Partisi adı altında birleştiği ve hatta ortak bir gazete yayınladığı halde, yine birbirleri aleyhine çalışmağa devam ettiler. Ahmed Tofiq, Hamza Abdullah'ı, sol bir çizgi izlerken bir yandan da eski aşiret sistemiyle olan bağlarından yararlanan bir oportünist olarak niteledi. Hamza Abdullah'ı parti parasını kötü kullanmakla itham etti ve Irak'taki partiye onu ve yandaşlarını ihraç etmesini önerdi. Bu teklif gerçekleşti, ama yıllar sonra, İbrahim Ahmed, Mustafa Barzani'nin açık hoşnutsuzluğuyla karşılaşırken, kısa bir süre için Hamza Abdullah onun desteğini kazandı.

Bu terslik, 1958'de İbrahim Ahmed bir KDP heyeti ile birlikte Barzani'yi görmek üzere Prag'a gitiğinde ortaya çıktı. Aşiret önderi Barzani, bir aydın olan İbrahim Ahmed'den ilk anda hoşlanmadı, bu hoşlanmayı bugüne dek sürdürdü ve Kürdistan'daki olayların gelişiminde bunun önemli bir etkisi oldu. Barzani yanındakilere İbrahim Ahmed'in gururlu ve kendini beğenmiş biri olduğunu söylemişti.

1959'un ilk yarısında Komünistler Kasım rejimini geniş çapta desteklediler, Barzani'nin desteklediği Hamza Abdullah, Komünistlerin gelecekte gelişecek gerçek hareket olduğunu düşünüyordu,

ve buna göre davrandı. Hatta 1959'da Abdullah çeşitli Kürt örgütlerinin Komünist Parti ile birleşmesi yolunda bir karar aldı; Kürt köylü, gençlik ve kadın örgütlerinin KDP'den Komünist Parti'ye aktarılmasını önerdi.

Barzani'nin dikkatini bu gelişmelere çeken Ahmed Tofiq oldu. ŞaqlaWa'da Barzani'yi arayıp bulan Ahmed Tofiq ona Hamza Abdullah Kasım ile birlikte Kürt ulusal hareketini yoketmeğe çalışıyor diye uyarıda bulundu.

Barzani, KDP temsilcilerini Bağdat'ta düzenlenen bir konferansa çağırdı ve yıllık ulusal kongreye kadar Hamza Abdullah'ın faaliyetlerine son verilmesi yolunda bir karar alındı; Hamza Abdullah konusunda kongre karar verecekti. Ertesi gün KDP merkezine giden Barzani, partiyi özel olarak atanan parti komitesinin ellerine teslim etti. Bu parti içi darbe 1959 ortalarında gerçekleşti.

23 Ekim 1960'da yapılan dördüncü parti kongresinde Hamza Abdullah ve yakın arkadaşları, hain diye nitelenerek partiden atıldı. Dördüncü ve beşinci kongrelerde partinin genel sekreterliğine yeniden İbrahim Ahmed seçildi. Mustafa Barzani ona karşı çıkmadı, ama desteklemedi de. Bugüne dek (1964) süregelen durum budur. Barzani merkez komitenin onbeş üyesinden ancak dördü için oy kullandı, bu diğerlerinin seçilmesine aldırmadığını gösteriyordu.

Yine de Barzani, İbrahim Ahmed'in Kürt Demokrat Partisi'nin ve genel olarak Kürt ulusal hareketinin evriminde oynadığı önemli rolden hoşlanmadı. O, kitap düşkünü bir avukat, bir derginin

editörü, bir «entelektüel» dir. Elli yaşlarında, ufak tefek, sakaları kırlaşmış, bıyıkları dikkatle düzeltilmiş biridir. Tane tane konuşan, düşünceli, çelebi, sade biri, tam bir aydın, seçkin bir kişidir.

Bağdat Hukuk Fakültesini bitiren İbrahim Ahmed, 1937'de Arap-Kürt ilişkileri konusunda tez verdi ve kısa süre sonra hükümet aleyhtarı bir kışkırtıcı olarak tutuklandı. 1939'da Galaweiç adlı bir dergi yayınlamağa başladı ve on yıl boyunca sürdürdü. O dönemde Irak Komünist Partisi'nce sağcı olarak eleştirildiği halde, «Komünistlik» le suçlanarak hapsedildi. Üç yıl hapse ve üç yıl da sürgüne mahkûm oldu.

1952'de hapisten çıkan İbrahim Ahmed Kürt Demokrat Partisi'nin genel sekreteri oldu. Artık Komünistleri, yalnız Marksizme duyduğu ilgiyi paylaşan siyasal bir gurup olarak değil, genç Kürtlerin ilgisini çeken bir rakip olarak görmeğe başlamıştı.

İbrahim Ahmed Komünistler ve Kasım karşı-sındaki tavrını, 1963 Mart'ında Paris'te yayımlanan **Le Monde** gazetesinin muhabiri Eric Roulot ile yaptığı görüşmede ayrıntılı olarak açıkladı. Roulot, İbrahim Ahmed'in KDP çalışmalarını yönettiği karargaha gitti; bu karargah Süleymaniye'den pek uzak olmayan iki yüksek dağ arasındaki bir mağradaydı. Roulot oraya giderken çok iyi savunan bir dizi doğal engelle karşılaştı -birçok ırmak, dağa çıkan ve çok iyi denetlenen patikalar. En önemli Kürt önderlerinden birinin karargahına giden bu patikayı kimse bilmiyordu. Mağaranın girişi o kadar iyi kamüfle edilmişti ki, ancak birkaç adım ilerden fark edilebiliyordu. Mağra içeri doğru genişliyordu. Gaz

lambaları her türden malzemeyi içeren sandık yığını aydınlatıyordu- yiyecek, giyecek, silah ve cep-hane. Kutuların arkasındaki baskı makinasında düzenli olarak hala yayınlamakta olan parti gazetesi **Khabat** basılıyordu. Mağranın gerisinde sarkıtlar vardı. Sürekli su damlıyordu. İçerisi çok rutubetliydi. Sesler yankı yapıyordu. İbrahim Ahmed kitaplarla çevrili iyi aydınlatılmış bir köşede oturuyordu, Dostoyevski'den Harrison Salisbury'ye, Shakespeare'den Harold Laski, Marx ve Lenin'e dek kitaplar sıralıydı raflarda.

İbrahim Ahmed, Komünist Partinin KDP'nin en iyi genç üyelerini kendi saflarından çekmesinden yakındı. Eric Roulot'ya yaptığı açıklamaya göre, üyelerinin kopuşunu engellemek için,, Marksizm-Leninizmin bir çeşit sözle savunuculuğunu benimsemiş. «Partimizin Marksizm-Leninizmden ilham aldığını ilân ettim. Bu sözler, o sıralarda Marksizm-Leninizme hayran olan Kürt gençliği dünyası üzerinde, açıl susam açıl denmişçesine etkili oldu. Gericiler bizi Kremlin'in ajanları olmakla itham ettiler, Komünistler de bizi ajanprovakatör olarak nitelediler ve Marksizm-Leninizmden yaptığımız alıntılara son vermemizi talep ettiler. Buna karşılık, bundan sonra Komünist Partisine üyelerimizi kaptırmadık.» İbrahim Ahmed, Komünistlerin Kürt Demokrat Partisini Kürt burjuvazisinin temsilcisi olarak ve Komünist Parti yönetimindeki proletaryanın tamamen dışında düşündüklerine işaret etti.

İbrahim Ahmed partisinin Kasım karşısındaki tavrını da açıkladı. Kasım'ın iktidara gelmesiyle, «anti-Kürt kutsal ittifak»ın parçalanmasının Kürt-

ler açısından taşıdığı öneme işaret etti; Kasım'ın iktidara gelmesinden önce Bağdat, Tahran ve Ankara ile Bağdat Paktı içinde birleşmişti. Kürt milliyetçilerinin desteği karşılığında Başbakan Kasım, Kürt Demokrat Partisinin taleplerini kabul etti. Nuri Said tarafından hapsedilen yüzlerce tutuklunun serbest bırakılmasını ve Molla Mustafa ile yanındakilerin Sovyetler Birliği'nden dönmesine izin verilmesini kabul etti. Her şeyden önce de, hazırladığı anayasaya, Kürt ve Arap halklarının eşitliğinden ve haklarından sözeden bir maddenin konmasını benimsedi.

«Ama» diye ekledi İbrahim Ahmed, «Kasım ile KDP'nin balayısı kısa sürdü. Eski diktatör Kürt ulusunu ancak sözde tanıdı». Ahmed, Albay Abdel Vahab Şawaf'ın 1959'da Musul'da giriştiği ayaklanmayı bastırmak için Kasım'ın Komünistlerle Kürtleri kullandığını hatırlattı, ama durumunu kurtardıktan sonra Kasım hem aşırı sola hem de Kürt Demokrat Partisi'ne karşı hücumla geçmişti. KDP önderleri Şawaf'ın isyan için silah topladığı haberini Kasım'a ilk kendilerinin haber verdiklerini söylediler. Ve Kürtlerin kararlı müdahalesiyle hükümet isyanı bastırabilmişti.

Kürtlerle olan ilişkileri kötüleşince Kasım, Kürt Demokrat Partisi'nin tüm faaliyetlerini yasakladı ve İbrahim Ahmed'in işlemediği bir cinayetten ötürü tutuklanmasını emretti. Molla Mustafa'yı sıkı bir göz hapsine aldı. KDP yetkilisi bu günleri hatırlarken, şu yorumu yaptı: «Kasım bizi itmekle aptallık yaptı. Onun en güvenilir müttefiki bizlerdik.»

Kasım'ın oportünizmi, Kürtlerin taleplerini

kabul ederkenki içtensizliği, 1961 başlarında son derece açıklık kazandı. Kasımla bozuşan KDP önderleri Komünist Partiyle uzun süreli bir işbirliği yapmayı mahzurlu görmeğe başladılar; diğer Arap partileriyle atılan köprüleri onarma çabasına giriştiler, hatta 1961 Eylül'ünden sonra Kasım'a karşı olan siyasal partilerin ulusal bir cephe oluşturması için uğraştılar. Ama kendilerine güvenilmediğini anladılar. İstiqlal, Ulusal Demokratik Parti ve diğerleri, Kasımla olan eski açık ilişkisinden ve Komünistlerle geçmişte sıkı bir işbirliği yaptığı için KDP'ye şüpheyile bakıyorlardı. Özellikle Baas Partisi eski tavrını muhafaza ediyordu. Kasım'a karşı verilen faal mücadele sırasında iki parti arasındaki uçurum üzerinde geçici bir köprü kuruldu. Ama bu köprü, ortak düşman saf dışı edildikten sonra da devam edecek güçte değildi.

Kürt önderleri, hükümetin kuzeydeki konumunu hızla güçlendirmekte olduğunu ve Barzanilere düşman olan aşiretleri silahlandığını, bunun bir çatışmayı kaçınılmaz kılacağını görmekteydiler. Onlar açısından sorun, bir ayaklanmayı başlatarak insiyatifi ele almaları mı, yoksa Kasım'ın Kürtleri ezmeğe yönelik askeri bir sefer başlatmasını beklemeleri mi gerektiği idi. Ancak Komünistler silahlı eyleme yandaş değildi. Komünistler ayaklanma yerine bir takım kelimeler ileri sürüyorlardı.

Kürt Demokrat Partisi'nin «savaş hazırlıkları» yalnız Barzani ve yandaşları tarafından değil, bizzat partinin üyeleri tarafından da eleştirildi. Bu eleştirinin temel noktaları şunlardı:

1. İbrahim Ahmed KDP'nin savaş hazırlıklarını örgütlemeye yavaş davranmaktaydı. Partinin çabaları her bakımdan yetersizdi.

2. Parti ülke dışına yönelik propaganda çalışmasında başarısız kalmıştı. Yabancı basınla ilişki kurma yolunda ilk başarılı çaba General Barzani'nin bir temsilcisi tarafından gerçekleştirilmişti. KDP eğer deneseydi, Suriye, İran ve hatta Bağdat'taki yabancı muhabirlerle bağlantı kurabilirdi. Partinin ilişkide bulunduğu Kürt aydınlarının örgütlü çaba harcaması sağlanabilseydi, dünyanın her yanında çeşitli yayınlarla seslerini duyurabilirlerdi.

3. Parti kuzeyde çarpışanlar için çabucak sağlık personeli ve tıbbi malzeme sağlamadı. Parti birkaç doktor toplamıştı ama bunlar benim orada bulunduğum 1962 yazında hâlâ aşiret güçlerinin yanına gönderilemişti. Bir Kürt doktoruna ilk kez 1963 Şubat'ında Talabani'nin Çem i Razan'daki kargahında rastladım, o sıralar diğer bazı doktorlar da Barzani güçlerine gönderilmişti.

Yanımdaki küçük gurupla Kürdistan'da dolaşırken Bindar köyünün bombalandığı günü hatırlıyorum. Uçaklar uzaklaştıktan, sonra, yaralıların iniltileri yükseliyordu dört bir yandan köyde birçok kişi ölmüştü, sonra lanet okuduğu anlaşılan biri çarptı gözüme. Tercümanıma çevirmesini söyledim. «Doktorlarımız nerede?» diyor», dedi tercüman.

4. Parti gazetesi **Khabat**, «Emperyalizme» ve özellikle CENTO'ya karşı eleştiriler yöneltmeğe devam ederken, Sovyetler Birliği'nin Irak'a silah ver-

mesi konusunda susmaktaydı. Lozan'daki Kürt Halkının Haklarını Savunma Komitesi gibi örgütler Moskova'ya protesto telgrafları gönderirken, KDP Sovyet yardımını protesto etmekten kaçınmıştı.

5. Aşiret güçlerine oranla KDP'nin askeri faaliyetlerinin azlığı kimsenin gözünden kaçmıyordu.

KDP'nin bu tavırları büyük ihtimalle Komünist Partisi'yle ilk başlarda yaptığı işbirliğiyle ilgiliydi. Komünistler silahlı mücadele istemiyordu, KDP de bu konuda kesin kararlı değildi. İbrahim Ahmed de 1961 Aralığına kadar o sırada Barzani üç aydan beri savaş vermekteydi. Irak ordusuna karşı KDP partizanlarıyla direnmenin mümkün olduğuna gerçekten inanmadığını itiraf etmiştir. O tarihe kadar şu düşüncededeydi: savaşın temel ağırlığını aşiret güçleri yüklenirken, parti kendini para, malzeme ve bilgi toplamağa, derlediği savaşçıları dağlara yollamağa ve siyasal çalışmaya hasretmelidir. Parti kendi askeri faaliyetine ancak Aralıktan sonra başladı. KDP'yi savunmak için bazı yetkililer faaliyetlerinin çoğunun ilk ağızda göze çarpmayan türden olduğunu, para topladıklarını, malzeme sağladıklarını, haber ve bilgi derlediklerini, dağlara savaşçı gönderdiklerini ve sonunda Kasım'ı alaşağı eden Hür Subaylar ile bağlantıyı KDP'den İbrahim Ahmed'in kurduğunu söylemektedirler. KDP'liler gösterdikleri faaliyetler arasında, kuzeyde çarpışanların yakınlarını desteklemek için kentsel alanlarda geliştirdikleri sistemi de saymaktadırlar. Parti, savaşçıların kentte oturan yakınlarının kiralalarını ve herbirine ayda adam başı 1,5 dinar ödüyör-

du. Kırsal alanlardakilere ise ayda bir dinar ödeniyordu.

Kasım'a karşı mücadele sürerken KDP'nin siyasal yönelimi sağa kaydı. KDP partizanları, gerçi hâlâ içinde aşağıdaki sözler bulunan bir marşı söylemeye devam ediyorlardı: «Ağalar ve beyzadeler emekçilerin kanını emiyor. Tüm emekçileri aynı safta ortak düşmana sömürücülere karşı savaşıyoruz.» Parti Kürtlerin ulusal haklarını savunurken, monarşi ve diktatörlüğe, feodallere ve büyük toprak sahiplerine de karşı çıkmıştı. Ama savaşın ilk evresinde gerçek önemli siyasal gelişme, bazı büyük kentler dışında Kürdistan'ın her yanında Kürt Demokrat Partisi'nin Komünist Parti'nin yerini almayı başarması olmuştu; aşırı sol ancak büyük kentlerde, aydınlar ve işçiler arasındaki yandaşlarını kaptırmamıştı.

Baas Partisi'nin denetimindeki Bağdat hükümetine karşı, Baasçı rejimin devrilmesinden sonra da süren savaşın ikinci evresinde, KDP ile Komünistler arasındaki ilişkiler sorunu her zamankinden daha hassas bir görünüm aldı. Sovyetler Birliği ve Peyke-İran radyo istasyonu gibi propaganda organları Kürt davasını kayıtsız şartsız destekledi. Ve Baas Partisi de yalnız Kürtlere değil Irak Komünist Partisi'ne karşı da savaş açtı. Bunun sonucunda birçok Komünist kuzeydeki dağlara kaçtı.

Ama gerçekte, KDP artık Bağdat hükümetine karşı kararlı biçimde savaşırken, komünistlere yüz vermiyordu. Üstüne üstlük 1963 Mart'ında Barzani kuvvetleri, kuzede silahlı guruplar oluşturmağa çalışan komünistlerle fiilen çarpıştı ve dört komü-

nist gerilla üssünü dağıttı. Dukhan yakınlarındaki Kelkar Smak'da 200 kadar komünist bir mağraya sürüldü ve esir alındı. Halabje ile Süleymaniye arasında, Şanderi yakınlarındaki çarpışmada bir kısmı öldürülen 70 kadar komünist esir alındı. Darbandikhan ile İran sınırı arasındaki Bemo dağında 120 kişiden oluşan bir komünist gurup dağıtıldı, birçoğu öldürüldü yada yaralandı. Nihayet Kerkük yakınlarında Hornawazan'da 500 kişiden oluşan en büyük gurup bir vadinin içinde kuşatıldı. Birçok kayıp verdikten sonra Barzani'nin adamlarına teslim oldular.

Sözünü ettiğimiz bu komünist gurupları ve diğerlerini Baas rejiminden kaçanlar oluşturuyordu. Barzani güçlerinin otoritesine boyun eğenlere kamp kurmaları için yer gösterildi, yiyecek sağlandı, ama bunlara silah verilmedi ve savaşa katılmaları istenmedi. Savaşın ikinci evresinde KDP büyümüş ve kendini mücadelenin gereklerine uydurmuştu. Şimdi artık parti marşlarında adı geçen ağalarla beylerin yönettiği aşiret kuvvetleriyle birlikte çalışıyorlardı. Parti, kendini daha milliyetçi ve daha sağ, yeni düşüncelere uydurmuştu.

**BARZANİ İLE
AĞUSTOS 1962'DE
YAPILAN GÖRÜŞMELER**

Günlerdir General Barzani'nin karargahını bir günlük mesafeyle izliyoruz. Elimizden geldiğince çabuk hareket etmeğe çalışıyoruz. Sonunda General bir yerde konakladı ve bizi bekledi. 15 Ağustos sabahı saat 7.45'de Barzani'nin karargahına ulaştık. Karargâhdan yayan yürüyüşle birbuçuk saat kadar uzakta, Barzani'nin otuzbeş yaşlarında bir kopyası olan oğlu Ubeydullah, diğer bazı subaylarla birlikte bizi karşıladı.

Aslında Barzani'nin karargahının yerini hergün değiştirdiğini ve yanında asgari bir kadro ve malzeme taşıdığını sanmak gülünç olur, bu kovalamacanın onun büyük birisi olduğunu göstermek için düzenlenen özel bir gösteri olduğunu düşündüm. Buranın düzeni de bütün askeri kumanda yerlerindeki gibi aynıydı. Ağaç dalları altında kaybolan bir sulama kanalının iki kıyısına kilimler ve hasırlar serilmişti. Kanalin kıyısında Barzani ve bizim için hazırlandığı anlaşılan bir köşe bulunuyordu.

Bize Barzani'nin her zamanki gibi sabahın ikisine üçüne kadar oturduğu, gelen raporları dinle-

diği, okuduğu ve direktifler verdiği söylendi. Bundan ötürü Şimdi uyuyordu, beklememiz gerekiyordu.

Ağaç dallarıyla örtölen yerde oniki yada onbeş kişi vardı, daha geniş bir alana ise katırlar, yükler, yatak denkleri yayılmıŐtı, kamp ateŐleri yanıyordu, ve yığınla insan vardı. Bizimle oturanlar arasında Irak ordusundan ayrılan üç subay vardı. Bunlar Binbaşı Bekir Abdul Kerim, Yarbay Aziz Akawi ve Teğmen Aziz AtruŐa'ydı. Sonu kötü biten Kürt Cumhuriyeti sırasında Mehabad'da Barzani ile birlikte bulunan Binbaşı, Irak ordusunun bileŐimini bana kısaca özetledi. Söylediğine göre Irak ordusu dört kısma ayrılabilir : «Bir bölüm bize katıldı. Bir bölüm kaçtı. Bir bölüm öldü. Ve sonuncu bölümün de morali sıfıra indi.»

Ubeydullah ve Generalin baş yaveri Ömer, birlikte yürürken yolculuğumuzdan sözedip radyodan dinlediği haberleri çevirerek bize sıkıntısız zaman geçirtti. Bu haberler her zaman yakından izlenmekte ve Barzani'nin subayları arasında son derece heyecanlı biçimde tartıŐılıp, değerlendirilmekte. Düşmanın morali ve niyetleri konusunda en iyi ipucu haberlerdir. Telgraflar ise Iraklıların yaptığı hava bombardımanlarının etkilerini yansıtmaktadır. Ömer on gün kadar önce, Gerewan adlı köyün Barzani'nin konaklamasından çok kısa bir süre sonra bombalandığını anlattı. Adamları burayı ajanların bildirdiğine inanıyorlarmıŐ.

Kendimi tiyatroda perdenin kalkmasını bekliyormuŐ gibi hissediyordum, aradaki fark yalnızca, benim de aktörlerle birlikte sahnede yeralmamdı.

İçinde bulunduğum guruptaki herkez hernasılsa gece traş olacak vakit bulmuştu.

Barzani sabah saat dokuz sularında birden, hiç beklenmedik bir anda oturduğum yerin arkasında belirdi, ayağa kalkmama fırsat kalmadan gelip seçtiği yere oturdu. Traşlıydı ve düşünceli görünüyordu. Çok kısa sözlerle bizi selamladı, bu oldukça cesaret kırıcıydı, ülke içindeki gezim sırasında alışageldiğim gösterişli karşılımların tam tersiydi.

1959 Aralığında daha Bağdat'ta kaldığı sıralarda kendisiyle bir röportaj yaptığımı hatırlatarak samimi bir hava yaratmağa çalıştım. Maalesef hatırlamadığı yolunda bir karşılık verdi.

Daha da süngüm düşmüş vaziyette, ezilip büzülerek hazırladığım soru listesine sarıldım.

General ve dindarca bazı değerlendirmeler dışında ağızdan laf alabileceğe benzemiyordum. Nitekim, kuvvetlerinin işgal ettiği alandan söz ederken, «Bize yardım eden Tanrıdır» dedi. Irak'ta Kürtlerin yaşadığı diğer alanların işgaliyle ilgili tasarılarından söz ederken de, şunları söyledi: «Amacım Kürt halkının barış ve güvenlik içinde yaşamasını sağlamak. Tanrı yardımcımız olsun.» Uğruna bu kadar uzaklardan geldiğim görüşmenin kötü sonuçlanacağı yolunda karamsar bir duyguya kaptırdım kendimi.

Görüşme sırasındaki rahatsız edici suskunluk anlarının birinde, Ahmed armağan olarak getirdiğim dürbünü Barzani'ye sunmam için bana işaret etti. Barzani memnun olduğunu belli ederek armağanı kabul etti ve daha sonraki birkaç dakika, onu

ayarlayıp denemekle geçti. Bu, buzların çözülmesine yardımcı oldu.

Barzani yavaş yavaş soğuk tavrını bıraktı. Herhalde bu yolla kendisiyle konuşanın psikolojik özelliklerini yakalıyordu. Bende zor bir insan olduğu izlenimini uyandırdı. Birbuçuk yıl önce Bağdat'ta daha yumuşak ve nazikti, hayli de kiloluydu. Şimdi ise yüzünün çizgileri gerilip derinleşmiş. Yönettiği ayaklanmanın sorumluluğu tüm ağırlığıyla omuzlarına binmişcesine, son derece ciddi bir görünümü var. Üzerindeki Barzanilerin kurşuni beyaz, tipik ulusal giysisi, adamlarıninkilerden ne daha iyi ne de daha kötü. Bazen uzun tahta bir ağızlıkla, bazen de küçük bir çakıyla oynaması, tek özel zevki. Çakıyla tahta parçaları yontuyor, yonttukları, kürdana benziyor.

İki saatlik oldukça sonuçsuz kalan konuşmadan sonra, çok fazla zamanını almış olduğum duygusuna kapıldım ve tercümanıma çekilmemizi önerdim. Ama karşımdaki adamı tanımıyordum. Söze daha yeni başlamış, bana ancak şimdi alışmıştı ve daha söyleyeceği çok şey vardı.

Yemek zamanına kadar konuştuk, ve benim şaşkın bakışlarım altında ortaya bir tepsi getirildi ve ikimizin arasına kondu. Tepside pilav ve tavuk vardı. Daha sonraki günlerde de göreceğim gibi, General Barzani'nin karargahında yemekler belki de yol üzerindeki köylerdekinden daha kötüydü. Kendini ve çevresindekileri lükse alıştırmıyordu. Yemek yedikten sonra kalktı, biraz öteye gidip askerlerden birinin suyla sabun getirmesini bekledi. Yemekten önce olduğu gibi ellerini yıkadı, lafı

uzatmadan, beni daha sonra göreceğini söyleyerek ayrıldı.

İki saat sonra döndü. Bu arada traş olmuştu ve daha yumuşak bir görünüşü vardı. Geldiğini görünce ayağa kalktım ve ona Fransızca «Mon General» diye hitap ettim. Apo'ya döndü ve yarı alaylı yarı ciddi şunları söyledi: «Ben general değilim. Ben yalnızca Mustafa'yım. Gazetenize söyleyin, böyle ünvanlara kulak aşmam. Ben yalnızca Kürt halkından biriyim.» Ama ne olursa olsun ona Mustafa diye hitap edemezdim. Daha saygılı bir hitap biçimi bulmam gerekiyordu. Ve çevremdeki Kürtlerin de ona asla basit biçimde «Kak» («ağabey» anlamına gelen bu kelime, günlük konuşmalarda «bay» kelimesinin yerini almıştır) diye seslenmediklerine dikkat ettim. Ona «Mamusta» diyorlardı (usta, hoca, öğretmen). Konuşmalarımız o gün ve onu izleyen iki gün boyunca sürdü. Daha sonra Kürtlerin az sayıdaki sürekli üslerinden birine, Betwata'ya gittim, burada savaş tutsaklarının kampları, bir radyo istasyonu, tamirci dükkanları, malzeme depoları ve küçük bir hastane vardı.

Barzani'yi başka bir yerde yakaladım, oradan büyük bir mağradaki yeni kampa, ve oradan da sarp bir dağın eteğindeki düzlüğe kurulmuş bir kampa gittik, burada konakladık ve geceleri uzun uzun konuştuk. Ve yine Hiran köyünde gece yarısı kurulan bir başka geçici karargaha geçtik. Sonra yine bir mağraya ve Khuşoau vadisine bakan büyük eğri bir kayanın altındaki mola yerine. Derken bir pınarın yanındaki köyde bir cami avlusunda geceleyin konakladık, ve burada vedalaştık. On gün süren dolaşmamız boyunca bir çok konuyu ele aldık.

Molla Mustafa sonunda bana alıştı ve serbestçe konuşabildik. Onu vakarını her zaman koruyan, bütün koşullar altında soğukkanlılığını koruyan biri olarak tanıdım. Kızdırılabilir. Ama asla itidalini kaybetmez. Güler, ama kahkahayla değil. Adamlarıyla birlikte yemek yemeğe, en azından onlarla aynı şeyi yemeğe dikkat eder. Yakın mesafelerde, her zaman emrinde olan at yada katırlara binmek yerine çoğunlukla yayan yürür.

Bu demokratça davranışları göstermekle birlikte, Barzani, aristokratça diyeceğim bir ölçülülüğü her zaman sürdürmüştür. Bir konukla şakalaşabilir, ama asla samimi olmaz, ve izlediğim kadınlarla da yakınında samimi olduğu biri yoktu. Çevresindeki adamlar sürekli değişmekteydi, bunun için kimse ustanın kulağına birşeyler fısıldadığını yada onu çok etkilediğini ileri süremez. Bir «sağ kol» yada «Her yerde hazır bir yaver» yoktur. Çevresindekileri sürekli değiştirmesi, sürekli yer değiştirmesi gibi, büyük ihtimalle bir güvenlik tedbiri olması yanında, kısmen de mümkün olduğu kadar geniş sayıda halkla ilişki sürdürmeyi ve birçok aşiret ve kişiyle siyasal bağlantı kurmayı amaçlayan bir siyasal taktikti. Son derece sempatik ve tatlı dilli olmasına karşın, bazen de son derece kaba kesilebilmekteydi. İleri sürdüğü düşünceler çok kez mistik nitelik taşımakta, kehanetlerde bulunmaktaydı; öyleki karşısındaki insan kavrayamadığı bir şeyi mi kastettiğini yoksa soruyu mu anlamadığını ayırtedememekteydi. Muhtemelen ikisinde de bir gerçek payı vardı. Sorunları batılı mantığın kabul edebileceği biçimde çözümlemesini sağlayacak deney ve eğitimi yoktu. Ama aynı zamanda yüksek

derecede gelişmiş bir siyasal sezgiye sahip olduğu da şüphesizdi; bu, diğer önderler henüz ayrıntılara takılıp kalırken, onun çok kez bir sorunun can alıcı noktasını yakalamasını ve kesin sonuç çıkarmasını mümkün kılıyordu.

Barzani her zaman gizli yola çıkıyordu. Ona son derece yakın olduğumuz halde, her sabah uyanığımızda Barzani'nin gece kaybolduğunu görüyorduk; hareket ettiği yeni kamp yerini özel muhafızları ve özel işlerinden sorumlu olan çok az sayıda yakın adamı biliyordu yalnızca. Sonunculara «uzmanlar» diye ad takmıştım. Jamil, çayını yapma işini üstlenmişti. Taha, katırına bakıyordu. Yunus, dürbünleriyle ilgileniyor, su buluyordu. Selim oturma ve yatma yerini ayarlıyordu. Said Abdullah ise yemeğini pişiriyordu.

Generalin oniki kişiden oluşan muhafızlarının başında Ali Şaban ve Hajik Muhammed vardı. Bunların yanısıra çevresinde yöreye yayılmış bulunan mutlak yüz kadar adam hazır oluyordu.

Molla Mustafa'dan dolaysız sorulara dolaysız karşılık almak güçtü, ama bir süre sonra düşüncelerini hikayeler anlatarak aktarmayı sevdiğini öğrendim. Bunlardan biri baş hikayelerindendi herhalde, çünkü karı, koca ve çacukdan oluşan bir aile ile bir konuğa ilişkin olan bu hikayeye birkaç kez değindi. Karıyla kocaya Kürtlerin çoğunluğunun yaşadığı Türkiye ile İran, belki de Irak olarak bakılabildi. Çocuklar ise Kürtleri temsil ediyordu. Konuk da ABD, yada bu bölgede varlığını hissettiren büyük güçlerden biriydi.

«Birgün ailenin yemeğe misafiri gelmiş. Yemek

sırasında çocuk yellenmiş. Ana baba utanmış. Sonra ana da yellenmiş. Daha da utanan kadın çocuğu dövmeğe başlamış. Bir süre sonra misafir de yellenmiş. O da çocuğu dövmeğe başlamış. O zaman kadın misafire dönmüş ve çocuğu neden dövdüğünü sormuş. 'Şey' demiş misafir, 'gördüm ki sizin evinizde adet bu, biri böyle birşey yaparsa çocuğu dövmek gerek,».

«Görüyorsunuz» diyor Barzani gülümseyerek, «Kürtler haklarını istiyorlar, öyleyse kötek yemelikdirler.»

Ve başka bir hikayeye geçiyor. «Hükümdarı çok zalim olan bir ülke hakkında anlatılan bir menkıbe vardır» diyor. «Bu hükümdar hasta düşmüş. Hekim iyileşmesi için bir çocuğun beynini yemesi gerektiğini söylemiş. Çocuğun görünüşü şöyle olacak diye koşullar da varmış. Hükümdar doktorun dediklerinin yerine getirilmesini emretmiş.

Adamları uygun görünüş ve yaşta bir çocuk bulmuşlar, ama ilkin bir kadıya gidip bir çocuğu öldürüp beynini hükümdara vermenin caiz olup olmadığını sormuşlar. 'Tanrı bunu doğru bulur mu?' demişler. Kadı bir çocuğu kurban etmenin doğru olacağını, çünkü hükümdar ölürse bunun tüm halk için kötü olacağını söylemiş. Çocuğun ana babası da hükümdarın sağlığı uğruna onu feda etmeyi kabul etmiş.

Derken çocuğu hükümdarın önüne getirmişler. Çocuk gülmeğe başlamış. Hükümdar, «Niye gülüyorsun?» diye sormuş. 'Çünkü' demiş çocuk, 'hükümdarı kendi yaşamak için benim ölümümü isteyen bir ülkede yaşıyorsam, ve beni böyle bir hü-

'ümdara feda etmeğe gönüllü bir anayla babanın çocuğu olarak doğmuşsam, o zaman öleyim, böyle bir ülkede ve ailede yaşamayım daha iyi. Bunun için öleceğime seviniyorum.'»

Burada da çocuk Kürtleri temsil ediyordu, anayla baba ise yaşadıkları Orta Doğu ülke hükümetlerine hizmet etmeğe gönüllü Kürt önderleri ve aşiretleriydi; bunlar kendi çıkarlarını korumak için Kürtlerin haklarını ve refahını bu ülkelerin hükümetlerine kurban etmek istiyorlardı.

Molla Mustafa başka bir hikâyeye geçti, bunu daha önce de dinlemiştim. Hikaye aptallığa ilişkindi. «Adamın biri uyurken kendini yelpazelemesi ve sinekleri kovması için bir fili yetiştirmiş. Bir gün adam uyurken inatçı bazı sinekler gelip adamın başına konarlar ve kalkmak bilmezler. Şu sinekleri ezeyim de görsünler günlerini diye düşünür fil. Ve yerden kocaman bir kayayı aldığı gibi efendisinin başına çalar.»

Barzani'nin baş konusu ise Adaletti.

«Şairler, filozoflar ve dünya hükümetleri hep adaletten sözederler» diyor. «Şefkatten ve iyi niyetten sözederler. Ama ulusların hayatında hesaba katılan yalnızca kuvvettir.»

Kürtlerin önderi olarak hayatına hükmeden bu ilkeyi bana şöyle açıkladı. Kürtler her zaman kötek yemişlerdi, çünkü birleşmemişlerdi, zayıftılar. Zayıf oldukları için de haklarını savunamamışlardı. Mehabad Cumhuriyeti başkanı Gazi Muhammed teslim olmağa karar verip, İran monarşisine ve dünya adaletine sığındığında asılmıştı. Kardeşi Şeyh Ahmed, Irak hükümetinin çıkardığı affa gü-

venip Irak'a döndüğünde hapse atılmıştı. Ama, Molla Mustafa, mücadele etmesi gerektiğine karar vermiş ve kaçmıştı. 1961 Eylül'ünden sonra ağabeyi Ahmed hükümetle uzlaşma ve tarafsızlık yolunu seçti. Ama o, Molla Mustafa, halkının düşlediği hakları elde etmesi için birleşmesi ve mücadele etmesi gerektiğini biliyordu.

İnsanlar arası ilişkilerde fedakarlığa ve adiliğe inandığını belirtti. Ama uluslararası ilişkilerde hesaba katılanın yalnızca kuvvet ve öz çıkar olduğunu söyledi.

Mustafa Barzani'nin ne adına çarpıştıklarını somut olarak açıklaması için çabaladım, ama genel bazı sözler dışında birşey elde etmeyi başaramadım. Herhalde ona göre halkın ne için çarpıştığı o kadar açıktı ki, bunları belirtmeğe gerek yoktu. «Bildığınız gibi muhtariyet için mücadele ediyoruz» dedi. «Dünyadaki tüm halkların bazı temel haklara sahip olduğunu biliyorsun. Dünyadaki halklar gibi bizim de bazı haklarımız var. «Eğer Kürtler muhtariyete sahip olursa, dış işlerinin ve askerlikle ilgili sorunların ortak hükümetin, yani birleşik Irak-Kürt hükümetinin elinde mi kalacağı sorusunu ortaya atım. «Ama diğer işler bizim elimizde olacak» diye ekliyerek olumlu karşılık verdi.

General Barzani'nin dünya anlayışına göre, yalnızca iki büyük güç vardır: Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği. Eğer Kürtlerin bir ulus olarak hakları inkar olunuyorsa, bundan bu iki güç sorumludur. «Doğu ve Batı iktidar mücadelesinde yalnızca kendilerini düşünürler», diyor.

«Küçük uluslar onların arasında ezilmektedir. Onların hiçbir hakları yoktur.»

Kürtlerin başına gelen her felaketten ötürü Generalin ABD ve SSCB'yi lanetlemeyi alışkanlık haline getirdiğini farkettim. Bu iki ülkenin tavırlarının birbirinden farklı olduğunu ileri sürdüm. Sovyetler, Başbakan Kasım'ı fiilen desteklemiş, Irak hükümetine silah, özellikle Kürt köylerinin bombalanmasında kullanılan uçak ve bombaları vermişti. Öte yandan ABD ise, en fazla kayıtsızlıkla suçlanabilirdi. Kürtlere karşı bir davranışımız olmadığını açıkladım.

Cevap olarak güldü. «Eğer Kasım kabul etseydi, ona siz de silah verirdiniz» dedi. Eğer Kasım isteseydi, Irak'ın Bağdat Paktının üyesi olarak kalacağını hatırlattı.

Barzani sık sık Kürtlerin ABD'den herhangi biçimde yardım sağlamasına olanak olup olmadığına değiniyordu. Bir seferinde bunu bana açıkca sordu: «Amerika'dan yardım almamızın mümkün olduğunu sanıyor musunuz?» Buna gerçekten ihtimal vermediğimi söyledim. Türkler ve İranlılarla CENTO içinde müttefik olduğumuz sürece, Kürtlere nasıl yardım edebileceğimizi kestiremiyordum. Eğer Kürt ulusal davasına herhangi biçimde yardım edersek, Türkler ve İranlıların bunu bir ihanet olarak kabul edeceklerini söyledim. Ama Barzani bu savı kabul etmedi. Günlerce ABD'nin niçin Kürtlere yardım etmesi gerektiğini ve nasıl yardım edebileceğine ilişkin kanıtlar ileri sürdü.

Kürtlere yapılan yardımın gizli tutulabileceği tezini savundu. «İran'da sınırın hemen ötesinde

Khane'de eğitim ve malzeme heyetleriniz yok mu?» diye sordu. «Bize cephane, silah, yada hiç olmazsa elbise sağlamanız kolay olmaz mı?» Eğer bunlar mümkün değilse, ABD en azından para sağlıyamaz mıydı?

«Bize şimdi yardım edin» dedi, «ve ihtiyacınız olduğunda da biz size yardım ederiz. Açık yada gizli bize silah, malzeme, hiç olmazsa para sağlıyarak yardım ediniz. Kasım'ı yıkmamız için bize yardım edin, Irak'ı Orta Doğu'daki en sağlam müttefikiniz haline getirelim.»

Barzani Kürtlerin, hem Türklerden hem de İranlılardan daha değerli olduğunu savundu. Kürtlerin daha iyi savaşçı olduğunu söyledi. Gerçekte onlar Orta Doğu'nun en iyi askerleriydi, Kafkaslardan Orta Doğu'ya yönelen muhtemel bir Sovyet tehditine karşı çıkabilecek bir coğrafi konumda bulunuyorlardı. «Savaş zamanı bize ihtiyacınız olacak. Bizi yok saymağa gücünüz yetmez.»

Kürtlerin zaten zaferi kazanmak üzere olduklarını iddia etti; Amerikan yardımı Kürtlerin zafezinin ancak çapını ve hızını etkileyecekti.

«Mümkün olan tüm güvenceleri vermeyi kabul edebiliriz», dedi. «Eğer Amerika yardımını Kürtlerin Türkiye ve İran'a müdahale etmemesi gibi bir koşula dayandırırrsa, bunu da kabule razı oluruz. Türkiye ve İran'daki Kürtler arasında kışkırtma yapmayacağımıza söz verebiliriz.»

Irak'ta bir Komünist Partinin bulunduğuna işaret etti. «Bu parti Sovyetler Birliği'nin partizanıdır,» yorumunu yaptı. «Eğer bize yardım ederse-

niz, biz de Amerika Birleşik Devletlerinin partizanı oluruz. Amerika'ya yararlı oluruz.»

General Barzani bu görüşlerinin yanında, Amerikalılar Kürtlere yardım etmenin bir yolunu bulmazsa, bunun «uğursuz» sonuçları olacağı uyarısında bulundu.

«Eğer Amerikalılar yalnız Türkiye ile İran'ın çıkarlarını düşünmeğe devam ederse, eğer Amerikalılar bizim çıkarlarımızı hiç düşünmezse, halkımızdan kaç kişinin hapislerde bulunduğunu, ürünlerimizin nasıl yakıldığını, tıbbi yardıma ne kadar çok ihtiyacımız olduğunu dikkate almazsa, o zaman bir tehlike doğacaktır. Bu tehlike, kaçınılmaz bir zorunluk karşısında Komünistlerin yardımını kabul etmek zorunda kalmamızdır. Ama o zaman suç bizde olmayacaktır.»

Komünistlerin yardımını kabul etmenin kendisine son derece tatsız geleceğini ve bundan kaçınmak için herşeyi yapacağını da ekledi. Bu yola başvurabileceği konusunda da bende hiç bir şüphe bırakmadı. Nihayet ayaklanan Kürtler üzerindeki kişisel denetiminin ilelebet sürmesi beklene mezdi ve Sovyetler Birliğinden yardım alma konusunda daha az endişeli olan diğer Kürtler de vardı. Molla Mustafa'nın tamamen gerçekçi olan mantığına göre, bir ulustan diğerine «kayıtsız şartsız» yardım diye birşey olamayacağı açıktı.

Yardım sorunundan Kürt Demokrat Partisinin rolü sorununa geçtim. «Mücadelenizde onun rolü ne olmuştur?» diye sordum. Soru onu bir ölçüde tahrik etmişe benziyordu. En azından yirmibeş kadar adam toplanmıştı etrafımızda. «Elinden ne

geliyorsa onu yapmıştır» diye karşılık verdi. Ve sesini herkesin duyabileceği biçimde yükseltti: «Ama bana göre, parti yoktur, yalnızca Kürt halkı vardır. Kazanacak olan da Kürt halkı olacaktır.»

Bu üstü kapalı değinmenin ardında Barzani ile KDP arasındaki uzun, çapraşık ve acılı ilişki yatıyordu. Partinin ve merkez komitesinin biçimsel olarak başkanı olmasına karşın, genellikle Barzani, partinin önde kadrosuna egemen olan solcu kent aydınlarından çok az yararlanmıştı. Parti başkanlığını kabul etmesi için kendisine baskı yapıldığını ileri sürdü, ama bu baskıyı kimin yaptığını açıklamadı. Diğer yandan parti önderleri de, Barzani çevresindeki feodal davranışlı ve ayrıcalıklı aşiret reislerinden pek fazla yararlanamıyordu.

Barzani her fırsatta partiye saldırılar yöneltiyordu. Parti kumandasındaki birliklerin, Barzani-lerin sarıklarındaki kırmızı ve beyaz rengi görenek savaşı başlatmadıklarını açıkladı. «Partiyi kendi malları sanan bazı kişiler»e çattı.

Kürtlerin önderi olarak oynadığı rol hakkında Barzani'nin kendi söylediklerinde bazı çelişmeli yanlar vardı. Bir noktada yönelttiğim siyasal soruları keserek, şu açıklamayı yaptı: «Bana bazı sorular soruyorsunuz. Ama cevap vermeğe hakkım yok. Bir plebisite ihtiyacımız var.» Gözlediğim kadarıyla, Kürt halkı adına konuşabileceğini söyledim. Ama bunu kesinlikle reddetti. «Hayır», dedi, «genel iradeyi temsil etmiyorum. Kürt halkı adına konuştuğumu söyleyemem.» Farkında olmadan kendini George Washington'la karşılaştırarak, Kürt halkı olmadan birşey yapamayacağını söyle-

di ve George Washington'un da Birleşik Devletleri ancak halk sayesinde kurtarmayı başardığını hatırlattı.

«Bunu yada şunu yaptım demek istemiyorum» diye devam etti. «Ama Kürt halkının güvenine sahip olduğumu söyleyebilirim. Bana güvendiklerini görüyorum.»

Kürt halkının isteklerini saptamak için herhangi bir sisteme, herhangi bir örgütlü araca sahip olup olmadığını sordum. Çevresinde, toplantı yapıp düşüncelerini alabileceği yeterli sayıda insan olduğunu söyledi. «Bunlar halk adına konuşabilir» dedi. «Örgütlere gelince, savaşan bütün bu örgütleri görmediniz mi? Bunlar sizce halkı temsil etmiyorlar mı?»

Barzani, Irak'taki devrimin bir benzerinin bulunmadığını savundu, Kürdistan'ın Türkiye ve İran'daki diğer kesimleriyle ilişkileri yoktu. «Diğer Kürtler», dedi, «kesin olarak bize yardım etmiyorlar. Arada bir yanımıza Türkiye yada İran'dan birisi geliyor. Bunlardan bazıları kendi ülkelerinde kanun kaçağı durumunda olup bizimle birlikte çarpışmağa geliyorlar. O zaman onları yanımızda tutuyoruz. Ama genel olarak oralardaki Kürtlerle ilişkimiz yok. Onlardan yardım istemiyoruz. Kendi sorunlarını yaşadıkları ülkelerin hükümetleriyle halletmeğe çalışmaları daha doğru. İran ve Türk hükümetlerine karşı çarpışmıyoruz. Kâsımla çarpışıyoruz.» Richard Anderegg'in yönelttiği benzer bir soruya da şu cevabı verdi: «Biz Araplarla da Savaşmıyoruz. Araplar bizim kardeşimizdir. Yüzyıllar boyunca onlarla birlikte yaşadık ve yaşamağa

devam edeceğiz. Tıpkı bizim gibi onlar da Kasım tarafından sömürülmüştür.»

«Daha büyük bir Kürdistan düşünmüyor musunuz?» diye sordum. Tüm çabalarını Kürdistan'ın Irak kesimi için muhtariyet kazanmağa hasrettikleri karşılığını verdi. «Daha büyük bir Kürdistan düşüncesini» dedi, «hayal bile etmiyorum. Kaldı ki Amerika ve İngiltere'nin onayı olmadan bir şey olanaksız. Bu işe bulaşmağa niyetim yok.»

Amerika ve İngiltere üzerine yaptığı imayla, daha büyük bir Kürdistanla ilgili herhangi bir konunun, Türkiye, İran, Pakistan, İngiltere ve Amerika'yı kucaklayan CENTO tarafından onaylanması gerektiği kastolunmaktaydı. Amerika gerçekte örgütün en güçlü ve en etkin üyesi olduğu halde, biçimsel olarak tam üye değildir, yalnızca CENTO komitelerinden bazılarında katılmaktadır.

Bu konu üzerinde ona ısrarla soru yöneltmeğe devam ederken, yüreğinde Irak, İran ve Türkiye Kürtleri arasında elbette bir ayırım yapmadığını biliyordum. Sitem ederek bana döndü ve şunu söyledi: «Niçin bana bu konu üzerinde baskı yapıyorsun? Bunun ne kadar güç bir konu olduğunu biliyorsun.»

Molla Mustafa Moskova'da iktisat okuduğunu söylediği halde, sohbetin iktisadi konulara yönelmesine çok kez olanak vermedi. Kürdistan'ın yalnız başına yaşayabilecek bir devlet olabileceğine inanıp inanmadığı sorulduğunda, cevabı hiç bir devletin yalnız başına yaşamadığı oldu. «Biz de komşularımızla ilişki içinde yaşamak zorundayız. Bazı sektörlerde bağımsız olabiliriz. Bazılarında ise

komşularımızla işbirliği yaparak yaşamak zorundayız. Bir aile gibi.» Büyük Kürdistan'dan mı yoksa Irak Kürdistan'ından mı sözettiğini açıklamadı.

Çağdaş laik devletlerde olduğu gibi din ile devletin birbirinden ayrılması gerekliliğine inanıp inanmadığını kestirmeğe çalıştım. Kuran'ın çağdaş bir devlet için yeterli bir yasal temel sağladığına inanıyor musunuz diye sordum. Bu, Orta Doğu'da çok önemli bir konudur. Suudi Arabistan'ın geri kalmışlığının tipik özelliklerinden biri, yöneticilerinin Kuran'ın yeterli bir yasal temel sağladığını iddia ederek, halklarına bir anayasa vermekten kaçınmalarıdır. Mısır ise bu konuda tamamen zıt bir rol izlemektedir. Son derece laik olan anayasası yanında, özel hukuğa ilişkin geleneksel dinsel yasaları -evlenme, boşanma, miras- yeni bir laik yasalar dizisiyle tamamlamıştır.

Molla Mustafa'nın cevabı beni bir ölçüde şaşırttı, Kuran devletin temel yasası olabilir dedi. Sonra şaşırdığımı farkederek ve belki de bende «gerici» olduğu izlenimi bırakmamak için daha fazla tartışmaya girmeden bu konuyu kapattı. Böyle şeylerle uğraşmanın zamanı gelmediğini, şimdi savaş zamanı olduğunu söyledi.

Barzani Abdül Kerim Kasım hakkında konuşmağa her zaman hazırды. «Sınır tanımaz bir kibri vardı» dedi. Bir gün şaka olsun diye, teleskopla aya baktığımı, üzerinde onun yüzünü gördüğümü söyledim. sözlerini bayağı ciddiye aldı.

«Sürekli yellenen adam» dedi, «osuruğunun makinalı tüfek gibi ses çıkardığını söyler, bilirsiniz.»

Barzani'ye Kürtlerle barış yapmak için Kasım'ın herhangi bir girişimde bulunup bulunmadığını

sordum. Kasım'ın ilişki kurmak için birçok girişim de bulunduğunu söyledi. «Ama hepsi entrikaydı» dedi. «Hiçbiri samimi değildi. İlk teklif 1961 güzü sonlarında geldi. Başbakan Kasım, Mergasor'da beni yeniden hükümete katılmağa çağırان bir mesaj yolladı. Bunu yaparsam bütün herşey affolunacaktı. Ama beni affetmesinin haddi olmadığı karşılığını verdim. Ona 'suçlu olan sensin' dedim.»

İkinci bağlantı 17 Aralık 1961'de Sarsang'da kuruldu. «Hassan Aboud adında bir subay, diğer bazı subaylarla birlikte bana geldi,» dedi Barzani. «Elindeki mesajda şunlar yazılıydı: 'Barzani'ye kardeş olduğumuzu söyleyin. Eğer bizimle savaşmazsa onunla uzlaşmak arzusundayız.' Aboud bütün isyancıları içeren bir af ilan etmek istiyordu. Ama Aboud'un gerçek amacı kısa zamanda ortaya çıktı, yanındaki özel telsizli araba ile, doğrudan bana yönelen hava saldırıları için hedef gösterebileceğini umuyorlardı. Aboud'a daha önce söylediklerimi tekrarladım. 'Ben bir cinayet işlemedim. Ben günahkar değilim. Günahkar sizsiniz. Sizleri affetmeyecek olan benim. Ne cesaretle bizi affetmeyi teklif edebiliyorsunuz? Hayır, biz sizin affınızı istemiyoruz.'»

«23 Haziran 1962'de» diye devam etti Barzani, «Kerkük'teki birliklerin komutanı, ateş-kes koşullarını tartışmak üzere Ali Ağa adında bir subay yolladı. Ateş-kesi bildirmek için uçaklardan bildirimler atmayı tasarladıklarını söyledi. Buluşmak için bana bir yer bildirdi, ama bunun bir tuzak olduğunu bildiğimden oraya gitmedim, gerçekten de buluşacağımız yer sabahtan akşama dek bombardıman edildi. O sırada üç koşuldan ibaret olan ateş-kes koşullarını bildirdim:

1. Bütün askeri güçlerin Kürdistan'dan çekilmesi.
2. Bütün siyasi tutukluların serbest bırakılması.
3. Tüm joş'un silahsızlandırılması.

Bu koşullar yerine geldiğinde görüşmeğe hazır olacağımı söyledim.»

Barzani'nin son derece yumuşak olduğu bir gün, ilk kez yanımızda tercümanımız, güvenilir Apo dışında kimse yokken, Barzani'ye dünyaca çok az tanınmalarının halkı açısından bir şanssızlık sayılabileceğini söyledim. «Bu sizin en büyük zayıflığınız» dedim ona, «özellikle Amerika'da kamuoyu Kürtler hakkında çok belirsiz şeyler bilmektedir. Kamuoyu sizin sorunlarınız, ulusal davanız hakkında hiçbir şey bilmiyor.»

Bu nedenle Amerika'yı Kürtler yararına birşey yapmadığından ötürü kınamaya pek hakkı olamayacağını belirttim. Sizin gerçek sorunuz dedim ona, «kamuoyu sorunudur.» Eğer Amerikan kamuoyunu etkileyen organlarla ilişki kurabilirseniz Amerikan dış politikasını belki etkileyebilirsiniz. Amerikan dış politikasının temel esaslarının Dış İşleri Bakanlığınca değil, Capitol Hill'deki Kongre tarafından, özellikle de Senato Dış İlişkiler Komitesi tarafından belirlendiğini izah etmeğe çalıştım. Kongrenin ve komitelerinin görüşlerinin Amerikan kamuoyunun görüşlerini nasıl yansıttığını ve Amerikan kamuoyunun görüşlerinin de nasıl New York Times gibi kitle haberleşme organları tarafından oluşturulduğunu ona anlatmağa çalıştım (*)

(*) Yazar kongre ile basının emperyalist tekellerle olan ilişkilerini görmezlikten geliyor. (Ç.N.).

Elçilik görevlileri tarafından gönderilen raporların Dış İşleri Bakanlığı uzmanları, bazen de CIA uzmanları tarafından incelendiğini söyledim. Ama bu raporların en iyileri bile dosyalanıp unutuluyordu. «Sistemimizde aracı yoktur» diye açıkladım, «haberler genellikle benim gibi bağımsız muhabirler tarafından kamuoyuna iletilir. Dışişleri Bakanlığı eninde sonunda politikasını çizerken gazetelerde ve diğer kitle haberleşme araçlarında oluşan görüşleri, ki biz buna 'kamuoyu' diyoruz, dikkate almak zorunda kalır.»

Barzani'nin söylediklerime aklının pek yattığını sanmıyorum (*) Amerikan hükümeti ile Amerikan halkı arasında yaptığım ayrımı kabul etmedi. Amerikan hükümetinin Kürdistan'daki gerçek durum hakkında mutlak bilgi sahibi olduğunu söyledi. Hükümetin, durumu görmek ve Amerikan kamuoyuna doğru bilgiler vermekle yükümlü olduğunda ısrar etti. Eğer Amerikan hükümeti bunu yapmıyorsa bu Amerikan hükümeti Kürtlere yardım etmek istemediği içindi. Gerek Amerikan gerekse Sovyet hükümetlerinin Kürdistan'daki kavganın gerçek mahiyeti, doğruları ve yanlışları, ve kimin ne zaman kazanacağına ilişkin hakikatı bilecek çeşitli araçlara sahip olduğunu savundu. «Ve hâlâ Ruslardan yardım aldığımızı iddia etmeğe devam eden Amerikalılar Amerikalılardan yardım aldığımızı iddiaya devam eden Ruslar var.» Bu yargı onu, yeniden birkaç gün önce tartışmaya başladığımızdaki noktaya getirdi. «Uluslar arasında adaletin olduğunu nasıl kabul edebilirim?» dedi.

(*) Yazarın anlattığı bu masallara Barzani'nin aklının yatmaması pek doğal. (Ç.N.).

**BARZANİ İLE ŞUBAT
1963'TE YAPILAN
GÖRÜŞMELER**

Şubat ayı ortalarında, Baasçı hükümet darbesinin sonuçlarını izlemek için bulunduğum Bağdat'ta Barzani'yi yeniden ziyaret etmeğe karar verdim. Esas olarak Baas partisinin üyelerinden oluşan Özgür Subaylar cuntası, 8 Şubat'ta Kasım'a karşı cüretkar bir darbe gerçekleştirmişti. Hedefleri Nasır'ın düşüncelerine benzeyen Baasçı parti, bazı Nasırcıların harekete katılmasına izin vermiş, ve ilk başlarda Kahire hükümeti ile dostça ilişkiler kurmuştu. İlk dönemde Kürtlerle de ilişkileri dostça gibiydi, cunta liderleri darbe hazırlıkları sırasında Kürtlerle gizli ilişki içindeydi. Baasçı çevreler pek farkına varamadıkları ilk ziyaretimi hoşgörmeğe razıydılar. Ama şimdi Bağdat'taki Batılı gazetecilerin Barzani'yi ziyaret etmesini kesinlikle istemiyorlardı Barzani'nin artık devletle anlaşacağını, görüşmelerin sürdüğünü, Barzani'nin dünya basını önüne Irak basını ile birlikte çıkması gerektiğini ileri sürerek baskı yaptılar. Bundan ötürü Barzani'yi görebilmek için küçük bir dolap çevirmek gerekiyordu.

Figaro'dan Jean Pierre Chauvel ve Match dergisinde Jacques Sauer de bana katıldılar. Müslü-

manların Id el-Fitr (şeker) bayramında bir «Kuzey gezisi» için yaptığımız müracaat üzerine Kerkük, Erbil ve Musul'da geçerli bir askeri izin belgesi aldık; Barzani'yi ziyaret için daha elverişli olduğunu askeri vali de bildiği için Süleymaniye'ye giriş izni verilmedi.

Verilen izinler de yalnız üç kent içindi, kent çevresinde ise geçerli değildi. Bağdat'ta askeri vali izin kağıtlarımızı imzalarken, «daha ilerilere gitmeğe kalkmayın, «öldürülebilirsiniz» uyarısında bulundu.

Yapılan uyarılara rağmen Kürt önderine Kerkük üzerinden ulaşmağa karar verdik. Yanımızda, Bağdat'taki Kürt heyetinin başkanı Saleh Yusufi tarafından bize salık verilen bir Kürt öğrencisi vardı. Kerkük'te gösterişsiz bir Kürt otelinde ağzımızı sıkı tutup beklerken, bizim öğrenci -adının verilmemesi gerekiyor- mahalli KDP örgütüyle ilişki kurdu. Ertesi sabah saat altıda partiden parlak gözlü, sinirli biri -yine adsız biri- inanılmaz pislikte bir jiple bizi otelden aldı. Jipin kenarları ve pencereleri çamurla kaplıydı -bu, içerdeki kişilerin kimliğinin saklanmasına ve kontrol noktalarında durdurulmadan kentin dışına çıkmamıza yardım ediyordu.

Çabucak yüklerimizi koyup göze çarpmadan jipe atladık, ani bir sarsıntı ve sıçramayla hareket ettik, köşeleri hızla dönerek, firenlere abanarak, ara sokaklardan, her türlü gizli geçitten geçtikten sonra birden kentin dışına çıktığımızı ve petrol bölgesi içinden geçtiğimizi anladım.

Sürücümüzün gergin hatlarını, kaslarını, sım-

sıkı kenetli ağzını görebiliyordum, zaman zaman kafasını pencereden çıkarıyor, izlenip izlenmediğimize bakıyordu. Sürücüyü bizim öğrenci yirmibeş IPC işçisinden oluşan bir kalabalığın yanından geçerken oldukça pirelendiler, bunların araba beklediği anlaşılıyordu. Ama kalabalık bize bakmadı bile. Petrol kulelerini, yokuşları hep son sürat geçtik. Sürücüyü bizim öğrencinin yavaş yavaş rahatladığını gördüm. İlerde bir kaç petrol kulesi kalmıştı, tepeler gitikçe daha dikleşiyordu, sonunda petrol alanından çıkarak, rüzgârlı, kayalıklarla dolu, kıraç, açık ama hâlâ engebeli olan araziye geldik, rehberlerimiz neşe içinde buraların artık «Kürdistan» olduğunu söylediler. Buralarda Pej Merga'nın, Kürt partizan ordusunun «fedailerinin» otoritesi geçerliydi.

Rehberimiz sağ tarafta yanından geçtiğimiz köyün «komünist» olduğunu söyledi. Bu köy ateş-kesten sonra Barzani'nin adamları tarafından «işgal edilmiş», çünkü bu köyün liderleri yeni rejime karşı ayaklanmak isteyen komünistlerin isteğini uygulamaya kalkmışlardı. Kalabalık bir Pej Merga merkezinde durduk, burada bana komünist bir «tutuklu» gösterdiler. Ortalarda dolaşıyordu, herhalde gözetim altındaydı. Buradakilerden biri beni 1962'de yaptığım geziden hatırladı, çöşku içinde el sıkıştık.

Burada dağ etekleri baharın ilk renkleriyle pırıl pırıldı. Sessiz kuytuluklarda bahar çiçekleri belirmişti, bu tepelerdeki yeniden doğuş havasının Bağdat'ta Kürtlerle Araplar arasında yapılan görüşmelere de yansımaları diledim.

Daha ilerlerde bir Pej Merga onarım merke-

zindeki tüm araçların üzerine «Kürdistan Naman» sözcükleri yazılıydı, anlamı ise «Kürdistan yada Ölüm»du. Sanayi Bakanlığı ile, Savunma Bakanlıklarının jiplerini ve Kerkük belediyesinden bir pikap ve bir taksi gördüm: Yol sona erdiğinde uçümüzü bekleyen bir at bulduk. Bir atın üzerinde Kürdistan'a giden üç gazetecinin resmini çekmek isterdim doğrusu. Ata sırayla bindik. Çiçeklerle kaplı bayırlar gitikçe daha dikleşiyor, daha çıplaklaşıyor, kimi yerde derin uçurumlara rastlanıyordu erozyona uğramış yıpranmış bir arazi.

Toz toprak içinde uzunca bir bayırı çıktuktan sonra önümüze birden büyük bir kanyon çıktı, onun ardında ise karlarla kaplı olan Zagros dağları. At sırtında ancak buraya kadar gidilebiliyordu. Şimdi önümüzde kanyona inen bir patika uzanıyordu. Akşamın alaca karanlığı giderek koyulaşmaktaydı; dar bir keçi yolundan adım adım aşağı inerken, önümüzdeki patika büyük bir kayalık kitlesinin etrafında birden bir kavis çizdi ve derin bir vadiciğin dibinden gelen parlak bir lamba ışığının gözümüzü almasıyla şaşırdık. Işıklar yüzlerce metre uzaklıktan geliyordu.

Burası Celal Talabani'nin güney kesimdeki karargahı Çemy Razan'dı. Hoş geldiniz diyen eller bizi sıcak bir mağraya aldı, burada «Sorumlu Subay» olarak nitelenen biri bize karargahtaki adamlarının çoğunluğunun orada olmadığını söyledi. Mağranın ortasındaki soba etrafa hoş bir sıcaklık veriyordu. Mağranın tavanından geçen bir boru dumanları dışarıya atıyordu.

Bizim «Sorumlu Subay»ın adı Salar'dı. Bu

onun en azından *nom de guerre*'iydi (takma adıydı). Kibar ve konuşkan bir insandı.

Ertesi sabahın erken saatlerinde Salar bize mağrayı gezdirdi. Aşağı inen yada yukarı çıkan dar ve dik patikalar, her türlü malzemeyle dolu olan muazzam mağranın çeşitli bölümlerine gidiyordu -mutfak ve fırın, tamirci, on yataklı bir klinik ve sorumlu gerçek bir doktor ve küçük bir savaş esirleri kampı. Vadinin iyice diplerinde kampa ışık veren bir jeneratör vardı. Başka bölgelerde Kürtler güvenliği yükseklerde, dağ başlarında buluyordu. Burada ise derinlerde, bir kanyonun dibinde sağlanan güvenlik söz konusuydu. Salar özel bir gururla, bize «Kürt topu» dediği, borulardan yapılma bir silah gösterdi. Salar açık olarak söylemese de, bunların su borusu olduğunu sanıyorum. Bu silahla ne kadar uzağa atış yapılabildiğini, yada ne çeşit cephane kullanıldığını, bunlardan kaç tane yapıldığını da açıklamadı. İlk ve son kez, Kürtlerin kendi geliştirdikleri bir ateşli silahla karşılaşıyordum.

Ertesi sabah bu sarp vadinin dik kıyılarında, atların bizi beklediği yere doğru ilerlemeğe çalışırken, Salar bana telsizle iki mesaj yolladıklarını söyledi, birincisi Koisinjak'daki alt karargaha bizi bir aracın karşılaması emredilmiş, ikincisinde ise Barzani'ye aralarında «eski bir dost»un da bulunduğu ziyaretçilerin karargaha doğru yola koyuldukları bildirilmişti. Salar, Iraklılar şifresiz mesajları dinlediklerinden başımızın derde girmemesi için adımı vermediğini söyledi.

Gittiğimiz keçi yolu Zarzi ırmağının yatağındaki koyak boyunca gidiyordu. Kora denilen bir

yerden geçtik, Orta Çağlardaki Kürt prensleri nehir üzerindeki adaya bir kale inşa etmişler. Bu adanın yakınlarında bizim keçi yolu hemen hemen su düzeyinde gidiyor, sonra birden yukarı karmakarışık kayaların arasına kıvrılıveriyordu. Yukarı doğru tırmanırken atım birden durdu kaldı, ön ayağı bir kayanın üzerindeyken arka ayağı bir metre kadar aşağıdaki çukura takılmıştı. Bu biçimsiz durumda hareket edemedi. Arkasına vurup yürütmeğe çalıştım. Birden semerini ve hayli kalabalık olan yükümü tutan kayış koptu. Semer, yük ve ben hep birlikte atın sırtından kayarak kayaların üstüne düştük. Heybeler, kayalar ve atın toynakları arasında sırt üstü yatakaldım. Belimdeki disk kaymasından dolayı taktığım korse birkaç yara bere dışında sakatlanmamı önledi.

Bir köy evinde bir süre geceledikten sonra, Salar'ın emrimize tahsis ettiği. Kioilsinjak'tan gelecek araba gözüktü. Oldukça çorak bir dağ sırasından sonra geniş, sulak bir vadiye indik, orada ırmağı geçerken çamura saplandık. Kendi jipleri de çamura saplanan bir düzüne kadar Kürdün yardımıyla güç bela kurtulduk. Sonra biz onlara yardım ettik. Hepsinin üzerinde ulusal giysileri olan ırmak kıyısında tanıştığımız Kürtlerden biri bana ünlü Kürt kadın askeri Margaret George'un resmini verdi (Margaret Keldani Katolikti, söylediklerine göre bir aralar bir Kürt gerilla bölüğüne kumanda etmişti). Bu Kürt askerinin cebinde Barzani ile diğer Kürt önderlerinin de resimleri vardı.

Gece inerken sicim gibi, soğuk bir yağmur başladı. Çwar Koma diye beşyüz evlik bir köyde mola verdik. Kahvede dinlenip ısındık. Rainieh kasaba-

sının etrafından dolanarak, devam edeceğimiz yürüyüş sırasında bize eşlik etmek üzere bir traktör ayarlandı. Rainieh'in etrafından dolaşmamız gerekiyordu, çünkü kasabada hâlâ bir hükümet garnizonu bulunuyordu. Kahvenin duvarında 1920'lerde ve 30'ların başlarında Rewanduz yakınlarındaki sekiz köyü yöneten ünlü Kürt kadını Fatma Hanın fotoğrafı vardı. Yine aynı dönemdeki «Kürdistan Kralı» Şeyh Mahmud'un da bir resmi bulunuyordu. Bu bölgenin Kürtleri Şeyh Mahmud'un dedesi Şeyh Ahmed, yani «Kak Ahmed bin Şeyh» üzerine yemin ederlermiş. Kocaman tekerlekli bir traktörün eşliğinde yürümeğe başladık. Üç kez çamura saplandık ve üçünde de bizi traktör kurtardı. Bir hafta önce Barzani'nin karargahına giderken bütün bir geceyi çamura saplanmış vaziyette geçiren Chicago Daily News muhabiri George Weller'den daha şanslıydık. Sağ yanda uzaklarda Ranieh'in ışıklarını görerek yürümeğe devam ettik.

Gece saat ondan sonra İran sınırı yakınlarında küçük bir Kürt kasabası olan Kala Diza'ya girdik. Birkaç gaz lambası dışında ışık yoktu. Yerel elektrik santralinin yakıt depoları tükenmişti. Bardaktan boşanırcasına yağan yağmurda, karanlıkta, Bağdat'ta bizi Barzani'ye götürecektir kişi olarak adı verilen Saleh Yussefi'nin evini bulmakta hayli güçlük çektik. Dere gibi suların aktığı sokaklarda taştan taşa sıçrayarak, hedefimize ulaştık, burası sıcak, loş ışıklı, tipik bir Kürt eviydi. Kürt savaşına ilişkin tüm sorunların ve özellikle Barzani'nin nerede olduğu gizli tutulduğundan, ne bizim Kürt öğrencisi nede bizi Koisinjak'tan Kala Diza'ya götüren yerli Kürtler, Barzani'yi bulmak için Kala

Diza'da kimi göreceğimizi bilmiyorlardı ve bunun onlara söylenmemesi gerekiyordu. Bu önemli bağlantıyı Bağdat'tan itibaren bilen tek kişi bendim. Aradığımız kişinin adını bir ben biliyordum.

Sonunda Kala Diza'da bizi ağırlayacak olan eve postu serdik, ıslak ve çamurlu elbiselerimizi çıkardık ve birşeyler yemeğe başladık, az sonra bir haberci geldi. Getirdiği habere göre Barzani yakınlardaydı ve sabahleyin yeniden yola koyulacaktı, eğer onu görmek istiyorsak hemen hareket etsek iyi olacaktı. Bu yeni haber üçümüzü geçici bir dehşete düşürdü. Öğleden beri dinlenmemiş hiç birşey yememiştik, yalnız bir kez çay içmek için mola vermiştik.

Tabi sonunda alelacele giyindik ve yeniden dinmek bilmeyen yağmurun ve karanlığın içine daldık. Rehberlerimizden biri bize cesaret vermek için «yalnızca on dakika» dedi, ama bir Kürdün on dakika derken Kürt ölçütlerini kullandığını artık öğrenmiştim; normal insanlar için bu, yarım saatten fazla demekti. Şubat yağmurlarından dolayı kabarmış olan bir nehrin üzerindeki köprüden geçtik, dik bir yokuşu tırmandık ve bir düzlüğe, daha doğrusu bileklerimize dek gömüldüğümüz bir çamur denizine çıktık. Çamurun öte yanında ışıklar göz kırpyordu. Barzani oradaydı. Nöbetçiler bizi durdurdu, sonra büyük çiftlik binalarından oluşan bir kümeye götürdüler. Muhafızlar ve Barzani'nin kendi karargahı dışında burası uykuya dalmış bir kamptı. Barzani geceleyin çalışmayı seviyordu.

Kalabalık bir odaya girdik. Adet olduğu üzere, hepsi ayakkabılarını çıkarmışlardı, ben de alelacele çıkardım. Kürtler kolay bir teknikle, ayak par-

maklarının yardımıyla ayakkabılarını bir anda çıkarırlarken, ben ortalarda sandalye falan olmadığından yere oturup çamurlu ayakkabı bağlarıyla uğraşmak zorunda kaldım. Daha ışıklı bir odanın kapısı açıldığında ben hâlâ ayakkabı çıkarmakla uğraşıyordum, odanın ortasında Barzani'nin oturmakta olduğunu görebildim. O da beni görmüştü, son bir çaba harcayıp ayakkabıyı fırlattım, ve onu selamlamak için ileri atıldım, ellerimin çamurlu olduğunu farketdiğimde artık çok geçti. Elini tam sıkmak üzereken, birisi aramıza bir havlu uzattı, elimi sildim, ve mosmor kesilerek merhabalaşma işini tamamladım.

Barzani beni yeniden görekten gerçekten hoşlanmış gibiydi. Yabancı bir ziyaretçinin onu ikinci kere görmeğe çok ender geldiğini düşündüm. Bana eski ve uzun zamandır kayıp olan bir dost gibi davranarak, yanına oturttu, gülümsüyerek özel sorular yöneltti. Son derece coşkuluydu, geçen yılın Ağustos'unda görüştüğüm zor ve kapalı kişiden çok farklıydı. Şimdi kendini açıkça dünyanın üstünde, zaferin eşiğinde hissediyordu. Ama Irak hükümetinden sözederken yüzündeki ilk kez kızgın bir ifadeye tanık oldum. Daha sonra ortaya çıkan nedenlerden ötürü öfkeliydi.

Her zamanki gibi üzerinde Kürtlerin kurşuni, beyaz renkli ulusal giysisi vardı, içine de siyah bir gömlek giymişti. Ağaçtan yapılma sigara ağızlığıyla oynuyordu.

«Ahmed nerelerde» diye sordum -Ahmed Tofiq geçen yıl Kürdistan'da dolaşırken bana eşlik etmişti. Barzani başını salladı ve adamlarından birine bir emir verdi. Bir kaç dakika sonra Ahmed gö-

ründü, gülümsiyerek arkama oturdu. Bu oldukça duygusal bir karşılaşma idi.

Çay ve sigara ikram ettiler, Fransız arkadaşım-
la ben yorgun ama durumumuzdan hoşnuttuk, epey
çay içip sigara tütürdük. Barzani bana kendi sar-
dığı sigarlardan veriyordu. Geniş, halıyla döşeli bir
odadaydık, duvarda da resimli halılar asılıydı, he-
pimiz geleneksel şark tarzında yere serili yastıklar
üzerinde bağdaş kurmuştuk. Ben Barzani'nin sa-
ğında, Ahmed benim yanımda, iki Fransız da onun
karşısında oturuyordu. Odanın diğer köşelerinde
oniki kişi daha oturuyor, kulak kesilmiş bizi dinli-
yorlardı.

Hiç ara vermeksizin bazen bir kamerayla, ba-
zen başkasıyla, bazen renkli, bazen siyah beyaz re-
sim çeken Jacques Sauer'in bu sürekli faaliyetinden
hoşlanan Barzani, bizimle şakalaşarak kameralar-
dan birini aldı, kendisinin de Sauer'in resmini çe-
keceğini söyledi.

Gece yarısını hayli geçmişti, ama konuşmayı
her sonuca bağlamak istediğimizde, Barzani yeni-
den başlatıyordu. Keyifli olduğu açıktı. Bir kaç gün
kendisiyle birlikte kalmamız için ısrar etti. Kendi-
sine bu ziyareti haber olarak yayımlacağımız için
hemen iletmemiz gerektiğini söyledim, istemiye is-
temiye ayrılacaktık. Bizim açımızdan en güzel çö-
züm Bağdat'a helikopterle dönmek olacaktı.

Barzani ertesi gün için bir helikopter ayarlan-
masını emretti. Ama ertesi gün hâlâ Kala Diza'da
Kürtlerin yarı tutsağı olarak kalan Iraklı subay,
Kala Diza'ya nasıl geldiğimize dair o kadar çok so-
ru sordu ki, atla geri dönmeğe karar verdik.

Kala Diza'dan dönerken Barzani'nin adamları kestirme yoldan gitmemizi önerdi, yani ırmaktan geçecektik. Barzani'nin adamlarından biri gösteri yaptı. Atın sırtında köpürerek akan sulara daldı, atı ilerlemeğe çabalayarak akıntıya direnmeğe çalışıyordu. Elbette bu hayranlık verici bir görüntüydü, ama biz bunu yapmağa kalkışmayacağımızı bildirdik. Bunun alternatifi ise ırmak kıyısında çamura bata çıka köprüyü bulmaktı.

Sabahleyin yağmur sona erip güneş yeniden çıktığında, Barzani'nin yanına dönmeden önce Kala Diza'da dolaşma olanağı bulduk. Burası tam bir Kürt kasabasıydı. İd el-Fitr (Şeker) bayramından dolayı herkes sokaktaydı. Hemen ana yolun kenarında çocuklar için kurulan salıncaklardan oluşan derme çatma bir eğlence yeri vardı. Renkli ulusal Kürt giysileri ve siyah bayramlık elbiseleriyle rengarenk bir kalabalık ana yolu ve yolun kenarındaki kahvelerin masalarını doldurmuştu. Kadınların büyük çoğunluğunun üzerinde son derece canlı renkli Kürt ulusal giysileri vardı. Bir kaçının ise üzerlerindeki canlı renkleri Araplar gibi siyah cüpler giyerek örttüklerini üzüntüyle gördüm. Kasabada bulunan bir kaç Iraklı polis ve asker Kürtlerle bayramlaşıyor ve onlarla gülerek kolkola resim çektiriyorlardı.

Çoğu Barzani'nin resimlerini çekmek amacıyla düzenlenen birkaç toplantıdan sonra o akşam Kala Diza dışındaki yolda Barzani'yle vedalaştık. Beyaz bir aygırın sırtında, ağır ağır, diğer atlılardan oluşan bir kolun başında ovanın batısına doğru gidiyordu, -büyük bir soyluluğun yalnız görüntüsüydü bu. Uzaklarda ise Zagros'un karlı dorukları, Kürtlerin atalarının ülkesi görünüyordu.

Yayan ve at sırtında geldiğimiz yoldan dönmevi gözümüz kesmediği için bunun dışında kalan tek yoldan arabayla tüm gece boyunca gittik. Bu yol Arbil'e gidiyordu, sabah vardığımızda büyük bir iyi niyet ve güven gösterisiyle, basın kartlarını sallayarak Milli Muhafız karakoluna götürüldük. Artık biz bizedydik, öğrenci ile rehberimiz gerilerde kalmıştı. Şansımıza bir zamanlar Paris'te bulunan ve Match ile Figaro'nun muhabirleri ile tanışmaktan pek hoşlanan Fransızca bilen bir Irak subayının eline düştük. Arbil'de polis ve ordu denetiminden geçmemize yardımcı oldu ve arabayla Kerkük üzerinden Bağdat'a dönmemiz için izin kağıdı sağladı. Böylece yeniden Irak Cumhuriyeti yasalarına uyan ziyaretçiler durumuna döndük.

Ziyaretimiz sırasında, Barzani savaşın yeniden başlaması tehlikesiyle karşı karşıyaydı; eğer Irak hükümeti 1 Mart'a dek Kürtlerin muhtariyet hakkını tanıyan bir bildiri yayınlamazsa savaşın yeniden başlaması tehlikesi vardı. Bu süre dört gün sonra tamamlanıyordu.

Barzani gerçekte savaşı 1 Mart'ta başlatmadı. 1 Mart gecesi hükümet «Kürtlerin haklarını» tanıyan, ama muhtariyet sorununa değinmekten kaçınan bir bildiri yayınladı, yine de bu savaş tehdidini önleyeceğe benziyordu. Ama bana ilk kez söylediği bazı sözlerden, belirli koşullar karşısında bağımsızlık elde etmeğe ve Irak devletinden ayrılmanın yoluna bakmağa kararlı olduğunu çıkardım. Söyledikleri şunlardı: «Bağdat'taki devrimden sonra ateş kesmemiz için bir haftalık bir süre tanıdım. Sonra onlar Talabani'yi Kahire ve Cezayir'e gönderdiler, bunun için ateşkesi uzattık.

Bu ayın sonuna, 1 Mart'a dek dört gün daha bekleyeceğiz. 1 Mart'ta muhtariyet verildiği ilan olunmazsa, savaşa devam edeceğiz ve bağımsızlığımızı ilan edeceğiz.»

Muhtariyetle ne kastettiğini açıklamasını istedim. «Sizin için muhtariyet ne anlama gelmektedir?» diye sordum. «Dünyanın her yanında muhtariyet denen birşey vardır» diye karşılık verdi. «Muhtariyet Kürt halkının güvenlik içinde yaşaması demektir. Tehlike içinde olmamamız, son dakikada birinin gelip bizi hançerlememesi demek.»

«Bunun anlamı Kürtlerin kendi silahlı güçlerine sahip olmaları mıdır?» diye sordum. «Güvenlik içinde olmak istediğimizi daha önce söyledim» dedi. «Silahlı gücümüz olmadan nasıl güvenlik içinde olabiliriz?» Kürtlerin bir Kürt devlet polisi ve Irak ordusu içinde bir «Kürt lejyonu» oluşturulması talebini kısaca açıkladı.

Muhtariyetin tam içeriğinin görüşmeler sırasında adım adım belirlenmesi gerektiğini söyledi. «Ama ilkin Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunu kabul etmelidirler. Bunu açıklamaları iyi olacak. Eğer bunu yapmazlarsa, durum öncekinden farklı olamayacaktır. Kürt halkı bunu dilenmemektedir. Eğer bize muhtariyet tanımazlarsa, Kürt halkı muhtariyet için ölene dek savaşacaktır, ayrıca ayrılma hakkını da kullanabilecektir. Irak birliği içinde muhtar olduğumuzu ilan etmezlerse, savaşaacağız, belki de bağımsızlığımızı ilan etmek zorunda kalacağız.»

Bu, Barzani'nin ilk kez açıkça Irak'taki Kürtlerin bağımsızlığını ilan etme yolunda gözdağı ve-

rişiydi. Açıklamalarına devam ederek, o gün adamlarına mevzilerine dönmeleri, gerektiğinde savaşmağa hazır olmalarını emrettiğini söyledi. Barzani'nin 9 Şubat'ta ateşkes ilan etmesinden sonra, Kürt kuvvetlerinin çoğu izne çıkmıştı.

Barzani, temsilcisi Talabani'ye, kendisini asla ilgilendirmeyen sorunlara karıştığı için öfkeliydi. Talabani'nin Kahire ve Cezayire yaptığı ziyaretleri onaylayıp onaylamadığı sorulduğunda açıkca şunları söyledi : «Hayır, bana Kahire'ye gideceğini söylemedi. Kahire ve Cezayir'e gitmesini istemedim. Kahire ve Cezayir'e yapılan ziyaretlerin bize bir faydası yok.» Sözlerinden çıkardığımız izlenime göre, temsilcisi yalnızca kendine önerilen seyahati kabul ettiği için kızgın değildi; diğer yandan bu seyahatin, Irak hükümetinin önündeki temel sorunu -yani Kürtlerin muhtariyet talebini ciddiye almadığını gösterdiği kanısındaydı.

Chauvel, Barzani'ye, Baas partisinin ideoloğu Michel Aflak'ın Bağdat'ta kendisine, eğer bir Arap halkları birliği olsaydı, Kürtlerin muhtariyetinin tanınmasının daha kolay olabileceğini söylediğini bildirdi. Barzani ekşi bir yüzle, şu cevabı verdi : «Aflak'ın bu konuda karar verme yetkisi yoktur. Buna Irak hükümeti karar verecektir. Irak hükümeti kabul ederse ne ala. Etmezse -savaşacağım. Hayır, Kürtlerin Arap birliği konusunda yapacağı birşey yoktur.»

Barzani, Arap Birliğinin Kürt sorunu konusunda birçok şeyler yapabileceğini kabul etmiyordu yada kabul etmek istemiyordu. Arap dünyasında siyasal destek, yada en azından hoşgörü sağlama konusunda, geçmişte de bugün de, en fazla

umut bağlayabilecekleri kişi Arap birliğinin sembolü olan Nasır'dır. Bu, Talabani'nin çok iyi kavradığı bir noktaydı.

Kürtlerin muhtariyet için verdikleri savaşın Arap halkına karşı bir savaşa dönüşüp dönüşemeyeceği sorulduğunda, Barzani ateşli biçimde: «Ben Arap ulusuna karşı değilim. Ben yalnızca halkımın haklarını istiyorum. Onların topraklarını istemiyorum» diye karşılık verdi.

Barzani, Kasım rejiminin devrilmesinde Kürt ayaklanmasının temel etken olduğunu ısrarla belirtti. Bu noktayı iyice vurgulamak için bir hikaye anlattı. «Bir zamanlar bir geyiğin izini süren iki avcı varmış. Tepede bulunan avcı silahını ateşlemiş, hayvanı öldürücü biçimde yaralamış. Vadiye yakın olan diğeri ise geyiğin üstüne atılıp işini bitirmiş. Sonra avın kendine ait olduğunu ileri sürmüş.»

Barzani Bağdat'taki yeni yöneticiler hakkında beslediği olumsuz düşünceleri saklamıyordu. Kuzeyden çekilen bazı Irak garnizonları hakkında ise şu gözlemde bulundu: «Elbette bizim yararımız için değil, Bağdat'ta zayıf oldukları için çekildiler.» Darbeden sonra kendilerine general yada mareşal gibi rütbeler veren subaylarla alay ederek söze devam etti, bunlar arasında Bağdat'taki bazı Baas önderleri de vardı.

Bağdat'ta yeni kurulan kabinede iki Kürt bakanın bulunmasının iyi bir şey olup olmadığı sorulduğunda, sadece «hayır» diye karşılık verdi ve konuyu yeniden muhtariyet ve bağımsızlık sorununa getirdi: «Eğer bize muhtariyet tanımazlarsa,

bağımsızlığımızı ilan ederiz, sonra içinde iki de Arap bulunan kendi hükümetimizi ilan ederiz.» Bu düşünce kendisine çok eylenceli geldi, gözlerinden alaycı bir pırıltı geçti. Kürtlerin kabinede temsilinin çok daha geniş tutulması gerektiğine işaret etti. Ayrıca kendisinin gelecekteki Bağdat hükümetlerine bakan olarak katılmasına yada başkan yardımcısı olmasına kesinlikle ihtimal olmadığını belirtti.

Barzani yürüttüğü hareketin yalnız Irak'taki Kürtleri ilgilendirdiğini özellikle belirtip, İran ve Türkiye hükümetlerinin geçmişe oranla Kürtlere biraz daha iyi davrandığı yolunda alınan haberlere değinildiğinde, şunları söyledi :

«İran yada Türkiye ile ilişkim yok. Ben bu durumdayım, ve bu durumu daha iyi yapmak istiyorum. Bu ülke dışında yaşayanlarla ilgilenmiyorum. Irak'ta yaşıyorum ve Irak'ın sorunlarıyla uğraşıyorum.»

Yeni Baasçı rejim son derece anti komünist olduğu için Komünistlerin Barzani ile aynı saflarda savaşmasının muhtemel olduğunu söyledim. Barzani'ye «Komünistlerle ilişkileriniz ne durumdadır?» diye sordum.

«Komünist Parti ile hiçbir ilişkim yoktur» diye karşılık verdi. «Bu devrim patlak verene dek Kasım ile birlikteydiler. Niye benim yanıma gelsinler? Onlar bana karşı çıkıyorlar. Onlarla ilişkim yok.»

Muhtar bir Kürdistan'da Komünist Partisinin statüsünün ne olacağını sordum. «Buna karar

vermeğe yetkim yok, buna hükümet, merkezi hükümet karar verecektir» dedi.

Kürt tarihinde yaşanan bu önemli anda Amerikan halkına yollayacağı özel bir mesajının bulunup bulunmadığını sordum. 1962 Ağustos'unda yaptığımız görüşmede söylediklerini hatırlatarak, «Daha önce Amerikan halkına seslenmişim» dedi. «Amerikan halkından bize yardım etmesini istemişim, çünkü Kürt halkı büyük ihtiyaç içindeydi, bu kötü durumdan kurtulmamız için bize yardım etmesini istedim.» Kürtlere yardım etme konusunda Amerika'nın şimdi ne gibi rol oynayabileceğini düşündüğünü sordum. Yine daha önce Amerika'dan istediklerini hatırlatarak daha fazla konuşmanın yararsız olacağını belirtti, daha önce söylediklerine kulak asılmadığından dolayı bu konuda kötümserdi. «Eğer bir insan bütün hayatı boyunca bir karşılık görememişse, şimdi görmeyi nasıl umabilir?» dedi.

«Peki» diye üsteledim, «muhtariyetin izni kazanırsanız, Amerika'dan ne bekliyorsunuz? Şimdilerde en büyük ihtiyacınız nedir?». Genel bir karşılık vermekle yetindi: «Görebildiğiniz yada düşünebildiğiniz birşey, ihtiyaç duyduğumuz birşey.»

«Amerikan hükümetinin bugün Irak'la yapılmakta olan görüşmelere herhangi biçimde müdahale edebileceğini mi düşünüyorsunuz?» diye sordum.

«Elbette», diye cevap verdi, «Amerikan hükümeti bunu yapabilir, tabii eğer isterse.»

Chauvel Kızıl Haça Kürdistan'a gelmesi yo-

lunda bir çağrı yapıp yapmadığını sordu. Yapmıştı, ama gelmemişlerdi.

«Bazı Kızıl Haç yetkililerinin Bağdat'a geldiğini işittik, ama hükümet onların bizimle ilişki kurmasını engellemiş. Buna şahsen inanmam. Eğer gerçekten gelmeğe niyetliyseler, buraya ulaşmak için kullanabilecekleri birçok yol var. Şahsen ben gelmek istediklerine inanıyorum.» Daha sonra benim bir sorum üzerine, Kızıl Haç isteseydi, İran yada Türkiye üzerinden Barzani'ye ulaşabilir demek istediğini kabul etti.

Chauvel dünya kamu oyuna iletmek istediği bir mesaj olup olmadığını sordu. Şu cevabı verdi :

«Her onurlu insandan, ihtiyacı olana yardım edebilecek her insandan, yardımımıza koşmalarını istiyorum. Son toplantımızda Mr. Schmidt'e her ülkeden, Luxembourg'dan bile yardım istediğimizi söylemiştim. Adalete inanan herkesden yardım istiyorum.»

SONSÖZ

«Bir Şans Daha»

Bu kitap baskıya girene kadar Irak'taki Kürtlerle Araplar arasındaki mücadele yeni bir gelişim gösterdi. Molla Mustafa Barzani ve Başkan Abdel Salam Arif tarafından 10 Şubat 1964'te ilan olunan ateşkes Kürtlerle Araplara barış yapmak için bir fırsat daha verdi. Aklın ağır basması için, ve aralarındaki çatışmanın sürmesinin ve yayılmasının kendileri ve dünya açısından yaratacağı tehlikelerden sakınmak için şimdi ellerinde bir şans daha var.

1964 Şubat'ında Irak'a yaptığım ziyaret sırasında bu duruma ilişkin bazı gerçekler hakkında birinci elden bilgi alma şansına sahip oldum. İçtenlikle karşılandım, Başkan Arif'le 25 Şubat'ta Bağdat'ta bir görüşme yapma olanağı verildi, Danışma (Guidance) Bakanlığının kuzey gezisine davet olundum. (bu gezi sırasında Süleymaniye ve Kerkük valileri, kuzey bölgesi genel valisi ve ikinci tümen komutanı ile toplantılar düzenlendi), ve sonuncu olarak ve inanılmaz biçimde, Irak hava kuvvetlerine bağlı bir helikopterle Ranieh'te Molla Mustafa Barzani ile düzenlenen bir toplantıya götürüldüm.

Bu Barzani'yle yaptığım üçüncü görüşmeydi ve öncekilerden çok farklıydı, birincisinde kuzey Irak'a gizlice girmiştim, ikncisinde ise Baasçı yetkilileri atlatarak Barzani'ye ulaşmıştım. Bu kez Danışma Bakanlığının lütfuyla gidiyordum ve yanımda United Press International, Reuters, Agence France Presse, TASS, Moskova Radyosu, Orta Doğu Haber Ajansı, Çin Halk Cumhuriyeti ve Doğu Alman Haber Ajanslarının muhabirlerinden oluşan dokuz kişilik bir gurup vardı.

Iraklı yetkililerin, tüm dünya basınını temsil eden böyle bir gurubu Kerkük'teki askeri üstün Kürdistan dağlarında Barzani ile düzenlenen toplantıya ulaştırmayı üstlenmesi gerçekten olağanüstü birşeydi. Irak hükümetinin Kürt önderi karşısındaki tavrında çok köklü bir değişiklik olduğu açıktı. Hükümetin bu jesti, Molla Mustafa'nın Kürtlerin önderi olarak oynadığı rolün yasal olarak tanınması demektir.

Bu değişmeyi meydana getiren neydi? Buna cevap vermek için, Başkan Abdel Salaam Arif önderliğindeki bir gurup subay tarafından gerçekleştirilen ve Baasçı rejime son veren 18 Kasım 1963 darbesini izleyen olayları gözden geçirmek yararlı olacaktır.

Bu pek beklediğim bir darbe değildi. Kasım'a karşı 8 Şubat 1963'te düzenlenen Baasçı darbeden dokuz ay kadar önce Kürtlerle Özgür subaylar cuntası arasında gizli görüşmeler yapılmaya başlanmıştı, şimdiki darbede ise, bunun tersine, darbeciler ile Kürtler arasında gelişkin ilişkiler yoktu.

Ama Baasçıların Kürtlere karşı düzenlediği seferin başarısız kalışının Baasçı rejimin temellerini sarstığını, ve yeni darbeye yol açan iç huzursuzluğu hızlandırdığı söylenebilir.

Yeni rejim, Baas partisinin asla öğrenemediği birşeyi kavramıştı: bu da, Irak hükümetlerinin aynı anda hem komünistlere, hem Nasır'a, hem de Kürtlere karşı çarpışamayacağıydı. Başkan Arif'in sağcı rejimi Komünistlere karşı çarpışmaya devam ederken, Nasır'la dostluk kurdu, ve üstü kapalı bir ateşkes döneminden sonra, Kürtlerle uzlaşma yolunda adımlar attı.

Arif rejiminin bu yöndeki adımlarının kısmen, Kahire'de 17 Ocak'ta sona eren Arap devlet başkanları zirve toplantısı sırasında, Başkan Nasır'dan ilham aldığı kesindir. Uzun bir süreden beri Cemal Abdel Nasır'a özel hayranlık besleyen Başkan Arif, şüphesiz, bir yandan Nasır'ın Baasçıların Kürtlere karşı düzenlediği askeri seferi onaylamasından etkilenirken, diğer yandan da Nasır'ın verdiği özel teminatlardan güç almıştı; Nasır, ayrılma anlamına gelmediği sürece, Kürtlere bazı «ulusal haklar» verilmesini doğru buluyordu.

Yurtdışında Kürt Demokrat Partisinin temsilciliğini yapan ve birçok kez Nasır'la görüşen Şevket Akrawi kış başında gizlice Kahire'den ayrıldı, yanındaki mektupta Nasır, Molla Mustafa Barzani'ye Kürtlerle Irak hükümeti arasındaki anlaşmazlıkta arabuluculuk yapmayı teklif ediyordu. Molla Mustafa bu teklifi kabul etti, ama Akrawi karların kapadığı dağ yollarından Kahire'ye dönmeyen önce, Bağdat hükümeti Barzani ile doğrudan ilişki kurdu.

Görünürde ilk adımlar Kerkük valisi General Naif Hamudi tarafından atılmıştı; Hamudi, eskiden Irak ordusundaiken şimdi Molla Mustafa'nın emrinde çarpışan bazı subaylara özel mektuplar yazarak ateşkesin vakti geldiği önerisinde bulunduğunu söyleyerek övünüyordu. Bu mektupların yada diğer etkenlerin sonucunda çatışma sırasında tarafsız kalan, Molla Mustafa'nın ağabeyi Şeyh Ahmed Aralık sonlarında Bağdat'a gitti ve Başkan Arif'le görüştü. Kısa süre sonra Barzani, eski Tarım Bakanı Baba Ali Şeyh Mahmud'dan bir mektup aldı. Baba Ali, bir zamanlar Kürtlerin kralı diye anı-

lan Süleymaniyeli büyük Şeyh Mahmud'un oğluydu ve birçok kez hükümetle, savaşçı Kürtler arasında arabuluculuk yapmıştı.

Baba Ali'nin mektubundan sonra, 31 Ocak'ta belli başlı Kürt önderlerinin eşlik ettiği Barzani ile Süleymaniye valisi arasında Ramieh'de bir toplantı düzenlendi. Molla Mustafa ile Vali arasındaki dört görüşme, Başkan Arif tarafından onaylanan ve 10 Şubat gecesi açıklanan bir ateşkes ile sonuçlandı.

Ateşkes anlaşmasında, savaşa son verilmesi yanında yeralan bellibaşlı noktalar şunlardı :

1. Hükümet tek bir Irak ulusal birliği içinde Kürtlerin ulusal haklarını kabul ediyordu.

2. Hükümet siyasal tutukluları serbest bıracağına ve kuzeydeki Kürt bölgesine karşı uyguladığı ekonomik ablukayı kaldıracağına söz veriyordu. Kuzeyde yıkılan alanları onarmayı üstleniyordu.

3. Kürtler, hükümet yöneticilerininin kuzey bölgesine dönmesine izin vereceklerine, kuzeyde yasaların egemenliğinin ve güvenliğin yeniden sağlanması için alınacak tedbirlerde hükümete yardımcı olacaklarına sözveriyorlar.

Ateşkestten onbeş gün sonra Bağdat'ta Başkan Arif'le görüşme yaparken onu son derece rahatlatmış buldum, Kürtlerle yaptığı pazarlıktan hoşnut kaldığı anlaşılıyordu. Büyük başkanlık masasının ardındaki sandalyesine yaslandı ve neşeyle gülümsedi.

Yaptığı açıklamaya göre gerçekte Kürtlerle yapılan bir «anlaşma» yoktu, sözkonusu olan yalnız-

ca kardeşler arası ilişkilerde «normale dönüş»tü. Biraz düşününce, 10 Şubat tarihli ateşkesin bir «anlaşma» biçiminde değil, Barzani ve Arif'in ayrı ayrı açıklamaları biçiminde ilan olduğunu farkettim. Üstelik Barzani'nin açıklamasında yeralıp da, Başkan Arif'inkinde bulunmayan maddeler vardı.

Başkana yaptığı açıklamada sözü geçen ulusal hakların tanımlanması ve bunların geçici anayasada yeralması için görüşmelerin yapılıp yapılmayacağını sorunca, kesin olarak şu karşılığı verdi: «Hayır, görüşme, tartışma falan yok.»

O zaman Başkandan, Kürt ulusal haklarından ne anladığını açıklama lütfunda bulunmasını istedim. Sanki Kürtlerin ulusal haklarından çok genel olarak ulusal haklar hakkında soru yöneltmişim ve sanki ulusal haklar da yalnızca ulusal kökenini ileri sürme hakkından ibaretmiş gibi cevap verdi. Her Iraklının ulusal kökenini açıklamakta özgür olduğunu söyledi. «Bizim Arap milliyetçiliği bir ulusun diğer ulustan üstün olduğuna inanmamaktadır. Ayrıca biz, herkesi aynı Irak toplumunun parçası olarak görmemize karşın, bir halkı Arap milliyetini benimsemeğe zorlamıyoruz.»

Şaşırmıştım. Aralıklı olarak devam eden yirmi dokuz aylık mücadele ve acılardan sonra, Barzani, böyle bir pazarlığı kabul edebilir miydi? Celal Telabani'nin 24 Nisan 1963'te Baasçı hükümete verdiği referandumda ileri sürülen Kürtlerin bütün o «özgül» hakları ne olmuştu? Kürt yürütme ve yaşama meclisleri neredeydi, devlet gelirlerinin eşit olarak bölünüşü, Kürt güvenlik kuvvetleri, Kürt tümeni kurulması, hakkındaki Kürt talepleri ne ol-

muştı. Kürdistan'daki tüm resmi makamlara Kürtlerin atanması, Kürt okullarında Kürtçe eğitim yapılması, Kürt dilinin resmi bir dil olarak tanınması gibi istekler neredeydi?

Başkan Arif, ölçülü dozlarda yüce gönüllükle adalet dağıtan «Büyük Beyaz Baba» (*) rolü oynayacağı benziyordu. Savaşa son verme isteği üzerinde şüphe beslenememekle birlikte, Başkan Arif'in aslında «anlaşma» yada «görüşmeler» gibi kelimeleri kullanarak Kürtlere eşit bir taraf gibi davranma düşüncesine tahammül edemediği de açıktı. Ama şimdi Irak ordusunun Barzani kuvvetlerini ezmeyi başaramamasından Kürtlerin kazandığı sayısız başarıdan ve sivil Kürt halkının gerçekleştirdiği direnişten doğan gerçek durum, görüşmeleri ve anlaşmaları gerektiriyordu.

Sekiz ay kadar önce kuzeyde yaptığı denetlemeler sırasında Başkan Arif, Irak birliklerine «bölgeyi canilerden ve hainlerden temizlemelerini» söylemişti. Kerkük'te subay kulübünde yaptığı konuşmada, «hainlerin tamamen yok edilmesi» çağrısında bulunmuştu. Asiler «imha edilmelidir» demişti.

Benim yaptığım görüşmeden bir gün sonra Danışma Bakanlığı yabancı gazeteciler için «kuzeye» bir gezi düzenledi, bu gezi Barzani ile toplantı düzenlenmesine de fırsat sağlayabilecekti.

«Kuzeydeki» yüksek rütbeli subaylarla yaptı

(*) Amerikan kızılderililerinin Amerikan devlet başkanına taktıkları ad. (Ç.N.).

ğım bir buçuk günlük görüşmelerden sonra şaşkınlığım daha da arttı. Başkan gibi bunlar da acıca savaşa son verilmesini istiyorlardı. Süleymaniye valisi Tuğgeneral Abdul Razzak Said Mahmud, «güvenilecek biri», «Kürtlerin en iyisi» ve «çok akıllıca» davranan biri diye nitelediği Barzani'ye tam bir hayranlık besliyordu. Barzaninin önderliğinin genel olarak benimsendiğine, diğer önderlerin onun yargılarını nasıl kabul ettiklerine ve ona nasıl saygıyla davrandıklarına işaret etti. Molla Barzani karşısında baş görüşmeci olarak oynadığı rolden, Kürt lideriyle tanışmış olmaktan ve 10 Şubat bildirisini kendi Parker 51 dolma kalemle imzaladıklarından dolayı gurur duyuyordu.

Kerkük valisi General Naif Hamudi de, savaşa son verme yolunda ilk adımların atılmasını sağladığı anlaşılan mektupları yazmış olmaktan gurur duyuyordu.

İkinci tümen komutanı General İbrahim Faysal al Ansari, geçen yıllardaki askeri olayları değerlendirirken, «Geçmişin unutulmasının önemli olduğu»na işaret etti.

Ama bütün insanların savaşa sonverme arzusu, Başkanınki gibi, kendi istediklerinin olması şartına bağlı gibiydi. General Hamudi, Kürtlerin silahlarını Irak ordusuna teslim etmeyi kabul ettiklerini ve yüzde ellisinin bunu uyguladığını söyleyerek bizi şaşırttı. Söylediğine göre, bu silahlar «hayvanlara karşı kullanılmak üzere» av tüfekleriyle değiştiriliyordu. Yayınlanan ateşkes maddelerinde silahların tesliminden sözedilmediği hatırlatıldığında, Hamudi bunun bir «centilmenler anlaşmasında» yer aldığını söyledi.

İkinci tümen komutanı Barzani'nin kuvvetlerini «kademeli olarak dağıttığını» ileri sürdü ve şunları ekledi :

«Kuzeyde iki eşit gücün bulunduğu kanısındasınız. Bu doğru değildir. Barzani kuvvetlerini dağıtmaktadır. Ve artık Barzani hareketi yoktur. Irak ordusu tüm Irak'ı denetimi altında tutmaktadır.»

Bu açıklamalar, 24, 25 Şubat tarihinde Celal Talabani ve Molla Mustafa Barzani'nin anlattıkları ile birbirine taban tabana zıttı.

Barzani'nin domuz avından dönmesini beklerken kendisiyle birlikte bir gün geçirdiğimiz, Kürtlerin güneydeki komutanı Celal Talabani, benim kuşkulandığım şeyi doğruladı, 10 Şubat tarihli ateşkesten sonra Kürtlerle hükümet arasında hala ikili görüşmeler olmamıştı. Ve Kürtlerin büyük çoğunluğu silah altındaydı, silahını teslim eden falan da olmamıştı.

Talabani, yayınlanan maddeler dışında, yayınlanmamış «son derece önemli» onbir madda daha bulunduğunu söyledi. Bu maddeler imzalanmamıştı. Kerkük valisi'nin «centilmenler anlaşması»ndan söz ederken herhalde kafasından geçen bu maddelerdi.

Yayınlanmayan maddelerin ne olduğunu tam olarak ne Barzani nede Talabani açıkladı, ama temel noktaların şunlar olduğuna inanıyorum :

1. Belirtilen koşullar yanında ve onlarla aynı anda Irak ordusunun Kürt bölgesinden çekilmesi gerekiyordu. Talabani bana bunun Mart ayı içinde gerçekleşeceğini umduğunu söyledi.

2. Irak ordusunun kuzeydeki Kürt bölgelerinde «normal olarak» üslenen ikinci tümen dışındaki tüm birliklerinin buralardan çekilmesi gerekiyordu.

3. Kürtlerin ekonomik, siyasal ve kültürel haklarının içeriğinin saptanması gerekiyordu. Ama bunun nasıl saptanacağına belirtilmediği anlaşılıyordu.

4. Ateştekte belirtilen tutsakların serbest bırakılması, kuzeyde onarım faaliyetlerinin başlaması gibi koşullar yanında, hükümet bütün bu koşulları da yerine getirince, Kürtler en büyük fedakarlığı yapacaklardı: silahlı güçlerini dağıtacaklardı. Irak ordusundan kaçan Kürtler, silahlarıyla birlikte Irak ordusuna döneceklerdi. Diğerleri ise serbestçe evlerine gidecekti.

Kürtlerle hükümetin bu maddeleri yorumlayışı arasındaki başlıca fark, önde gelen hükümet yetkililerinin nihai ve şartlı fedakarlığı Kürtlerin silahlı güçlerini dağıtmaları hakkında, şimdiden gerçekleşmiş gibi sözetmeleriydi. Buradan kalkınarak da bütün bu karmaşık anlaşmaları, Kürtlerin teslim olması gibi yorumlamağa devam ediyorlardı.

Kuzeydeki geziden döndüğümüz gece, Bağdat radyosunda yayınlanan bildiride açıkladıkları gibi, resmi çevreler Kürtlerle yapılan gizli anlaşmaların varlığını inkar ederken, bu anlaşmaların imzalanmadığı gibi biçimsel bir bahane ileri sürüyorlardı (esas ateşkes tek bir anlaşmadan çok, iki ayrı bildiri biçiminde ilan olunduğu için Başkan Arif, bir anlaşmanın varlığını kesinlikle inkar ederken kendini haklı hissetmiş olabilir).

Burada, Arapların gerçeğin yerine kelimeleri ve arzuları geçirme eğilimi sözkonusuydu.

Kürtler içinde de, Molla Mustafa ile Celal Talabani arasında, ateşkes ve daha geniş çaplı bir çözüm konusunda önemli farklılıklar vardı.

Kanıma göre, Barzani'nin gerçek bir çözüm için tarihsel anın geldiğine samimiyetle inanması pekala mümkündü. Durumun lehte olduğu, Kürtlerin askeri açıdan güçlü konumda bulunduğu, ayrıca Irak sınırları içindeki tüm siyasal unsurların tersine Kürt önder kadrosunun dokunulmamış ve güçlü olarak kaldığı savunulabilir; diğer siyasal güçler birbirini izleyen şiddetli temizliklerle büyük kayıplar vermişlerdi: İlkın Kasım'ın gerçekleştirdiği devrim kiralıcıları, bir süre sonra da Nasırcıları temizlemiş, daha sonraki Baasçı devrim ise Kasımcıları ve Nasırcılardan artakalanları, Komünistleri temizlemişti; ve nihayet Arif'in giriştiği devrim de Baasçıları temizledi.

Molla Mustafa'nın sözlerinin ardında, ateşkes maddelerinin işlemeyeceği yolunda ihtiyatlı bir kanaatin yattığı ihtimalini de farketmişim; Barzani'nin sözlerinden, Kürt kuvvetlerinin dağıtılmasının asla gerçekleşmeyeceğine pazarlık yaptığı Başkan Arif ve diğer subaylara güvenemeyeceğine, kısa zaman sonra yeniden savaşmak zorunda kalacaklarına ve bütün bu deneydeki gerçek amacının yalnızca halkına biraz soluk aldırarak, askeri ve sivil ihtiyaçlarını gidermek olduğuna inandığı çıkıyordu.

Molla Mustafa'nın kararsız olması da mümkündü. 1963 Şubat'ında Baasla yapılan ateşkestten

sonra takındığı çoşkulu, savaşkan tavırların tersine bir izlenim edindim, son derece düşünceli, yorgun ve sıkıntılı idi. Komşuları tarafından ezilen Kürtlerin ihanetlerle dolu uzun tarihini hatırlayarak, tam zamanında gerçekten doğru olan şeyi mi yaptığını yoksa bir tuzağa mı düşürüldüğünü düşünüyor olsa gerekti.

Molla Mustafa'nın kafasından geçenleri okumak kolay değildi; kafasının içindekileri kesin olarak söylemem mümkün değil. En açık söylediği şeyler şunlardı :

«Ulusal haklar tanıyarak Kürtler için neler yapmağa istekli olduğunu anlamak için Hükümete bir fırsat dah veriyoruz. Sözlerini yerine getirmelerse, savaşı yeniden başlatmak zorunda kalacağız... Henüz görüşmelerin sonuna ulaşmadık. Zamanı gelince, iyi ile kötüyü tartacağım ve nasıl davranacağımıza karar vereceğiz.»

Diğer yandan hükümetin gönderdiği görüşmecilere aşırı bir şüpheyle davranıyordu. İleri sürdüğü noktalardan biri, kendisi ile hükümet arasında varılan anlaşmalarda, Bağdat'taki Amerikan, Sovyet ve Mısır elçilerinden oluşan bir komisyonun tanık olarak çağrılmasıydı. Bağdat'a gelmesi için yapılan çağrıyı geri çevirdi ve bunun yerine, askeri vali General Raşid Musleh ile General Tahir Yahya'yı daha ileri düzeydeki görüşmeler için Ranieh'e davet etti. Yahya değil, ama Musleh Mart ortalarında Ranieh'e geldi.

Barzani'ye 24 Nisan 1963 Muhtırasındaki talepler üzerinde ısrar edip etmediğini sordum. Yürütme ve yasama konseylerini, iç güvenlik güçleri-

li ve Kürt tümenini hatırlattım. Bunların hiçbirini şimdi talep etmediğini söyledi.

«Bu talepleri ertelediğinizi söyleyebilir miyim?» diye sordum. «Evet» dedi, «bunu söyleyebilirsiniz.»

Güney cephesi komutanı Celal Talabani'nin tavrı Barzani'ninkinin tam tersiydi. Talabani samimiyetle ateşkese karşı olduğunu, Arif'e ve bugünkü rejimin diğer önderlerine güvenmediğini, ve yeniden savaşılacağını umduğunu söyledi. Molla Mustafa'nın otoritesini kabul etmekle birlikte, şu anda savaşı durdurmanın Kürtlerin çıkarına uygun olmadığına inanıyordu. 1963 Şubat'ına oranla, Kürtlerin insan ve ele geçirilen toprak açısından daha iyi durumda olmakla kalmadığını, aynı zamanda daha ileri kazançlar sağlayacak bir konumda bulunduğuna inanıyordu. Kürt Demokrat Partisinin şimdi eylem için tüm Irak kasabalarında örgütlendiğini ileri sürdü. Düzenli birlikler halinde örgütlediği ondört tabur hakkında uzun uzadıya bilgi verdi -herhalde 9000 kişiden oluşuyordu. Bu birliklerin hergün dört saatlik yoğun arazi eğitime devam etmeleri için emir verdiğini söyledi. Bunların silahlarını asla teslim etmeyeceklerini belirtti. Böyle davranmaları emredilirse, dağa çıkacaklarını açıkladı.

Talabani'nin etkisi büyüyebilir. Molla Mustafa halen atmış yaşlarındadır, sağ eğilimlidir ve aslında parti siyasetinden hoşlanmayan bir aşiret önderidir; mistik önderliği felaket anlarında dağdaki bir mağradan, barış zamanındaki görüşme odasına oranla daha fazla ışık saçmaktadır. Diğer yanda

ise, Talabani, ancak otuz yaşlarındadır, sol eğilimli bir siyasal parti adamıdır; savaş alanlarında ve görüşmelerde bir propagandacı olarak kendini gösteren atılgan bir gençtir. Tabir yerindeyse, Barzani'den sonra gelen «ikinci adam»dır. Bazıları ona velihat olarak bakmaktadır.

1964 baharındaki durum konusunda vardığım sonuçları şöyle özetliyebilirim :

Ateşkes maddelerinin uygulanması ve bu ateşkese eşlik eden yayınlanmamış ve imzalanmamış «centilmenler anlaşması»nın maddelerinde belirtildiği gibi, görüşmelere devam edilmesi v daha ileri anlaşmaların yapılması konusunda, gelecekte Kürtlerle hükümet arasında çatışma ve anlaşmazlıkların patlak vermesi için bol bol neden görmekteyim. Molla Mustafa ile Celal Talabani arasında gelecekte bir çatışma doğması için de, bana göre, yığınla neden bulunmaktadır.

Ve yine de, Kürdistan'da 1964 baharında, barış için bir şans bulunması gerçekten önemli birşeydir.

İÇİNDEKİLER

Barzani'nin Öyküsü	5
Kürt Demokrat Partisi	39
Barzani ile Ağustos 1962'de	
Yapılan Görüşmeler	59
Barzani ile Şubat 1963'te	
Yapılan Görüşmeler	81
Son Söz	101

KÜRTLERİN KÖKENİ

Ağrı hareketi lideri İhsan Nuri tarafından Farsça yazılıp, 1955'te İran'da basılan bu kitap. M. Tayfun tarafından Türkçe'ye çevrilmiş, kürtlerin kökeni hakkında en yetkili ve temel kitaplarıdır.

Fiati : 20 Lira

1961 - 1970 IRAK KÜRDİSTAN'I KURTULUŞ MÜCADELESİ

İngiliz Gazeteci Edgar O'Ballance tarafından yazılan bu kitap, günümüzde hala kapalı bir kutu görünümünde olan Irak Kürt hareketi hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

Fiati : 25 Lira

İsteme Adresi : YÖNTEM YAYINLARI

P. K. 1196 Sirkeci / İSTANBUL

Ödemeli istemeler % 25 indirimli ve posta masrafı yayınevimize ait olmak üzere yerine getirilir.

1973 yenilgisine dek Irak Kürt hareketinin önderliğini yapan Molla Mustafa Barzani'nin yaşamı ve düşünceleri hakkında birinci elden çok az kaynak bulunmaktadır. Bir belge olarak Amerikalı gazeteci Dana Adams Schmidt ile yaptığı konuşmaları yayınlamayı bu bakımdan yararlı bulduk. Bu, özellikle Amerika ve Irak Kürt hareketindeki Komünistlere karşı Barzani'nin düşüncelerini sergilemek açısından önemli.

Okuyucunun bu belgelerle 1973 yenilgisine yol açan gelişimleri daha iyi kavrayacağı ve değerlendireceği kanısındayız.

Dana Adams Schmidt yirmibeş yıldan beri New York Times gazetesinin yabancı ülkelerde muhabirliğini yapmaktadır. 1961'den sonra da aynı gazetenin Orta Doğu muhabirliğini yapmıştır.